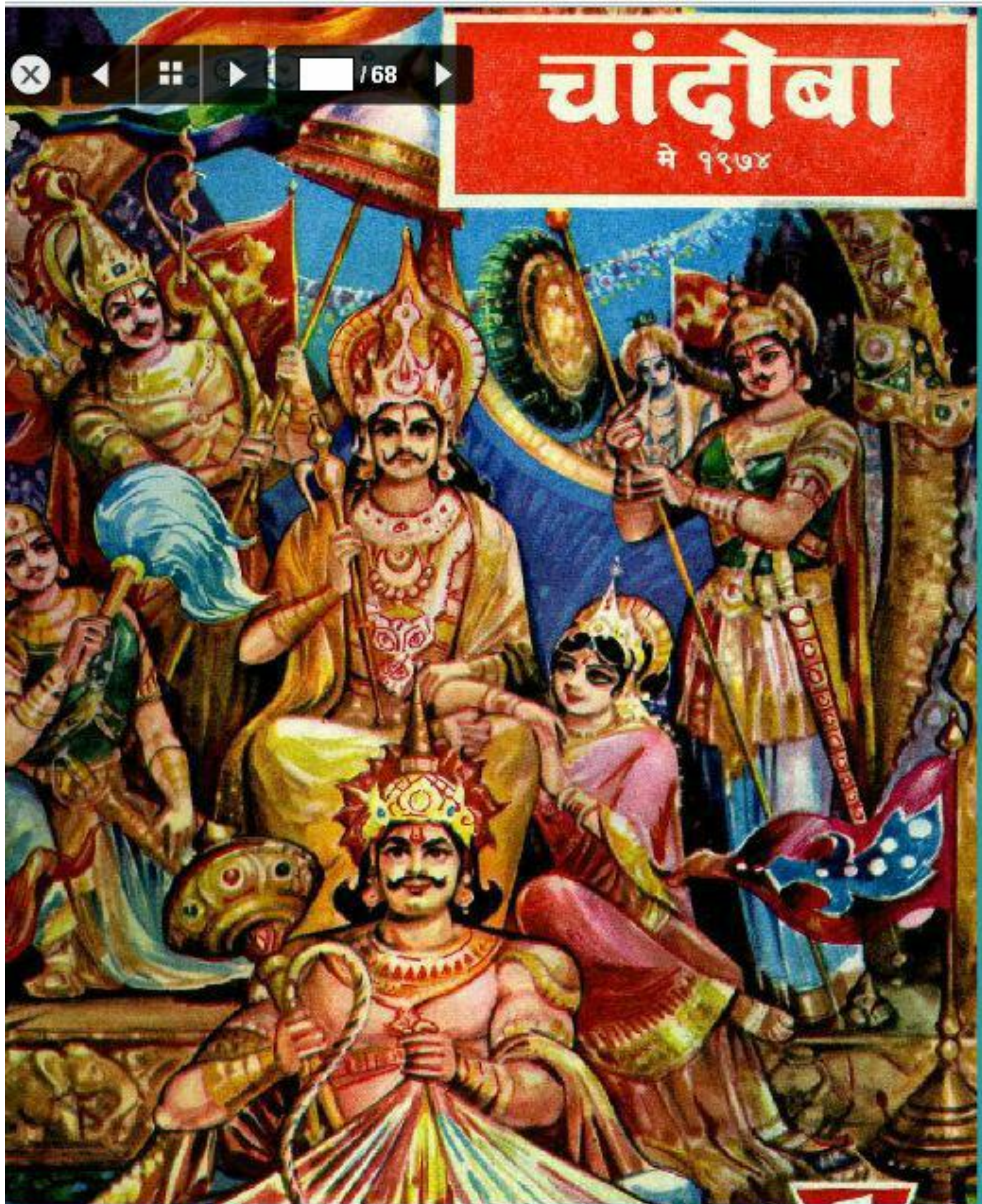

/ 68
चांदोबा
मे १९७४

अमरवाणी

पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नांभः,
खादन्ति न स्वादु फलानि वृक्षाः,
पयोधरा स्सस्य मदंति नैव
परोपकाराय सतां विभूतयः ॥ १ ॥

[नद्या स्वतः पाणी पीत नाहीत. वृक्ष गोड फळे खात नाहीत. ढग (स्वतः पाणी घालून वाढलेली) पिके खात नाहीत. थोर पुरुष आपली मिळकत अशीच परोपकारासाठी खर्च करतात.]

श्लोकार्धेन प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ग्रन्थ कोटिभिः
परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥ २ ॥

[कोटयवधी ग्रंथांत सांगितलेल्या गोष्टी मी अर्ध्या श्लोकात सांगतो,–"परोपकार हा पुण्यासाठी होतो आणि परपीडन हे पापासाठी होते".]

आत्मार्थं जीवलोकेस्मिन् को न जीवति मानवः?
परं परोपकार्थं यो जीवति स जीवति ॥ ३ ॥

[या जीवसृष्टीत स्वतःसाठी कोण जगत नाही? परंतु परोपकार्थ जो जगतो त्याचे जगणेच खरे जगणे होय !]

यक्ष पर्वत

[२२]

[गुरु भल्लूकाच्या शिष्यांनी मारलेल्या थापांवर विश्वास करून वीरपूरचा सेनापती आपल्या सैनिकांसह भुयाराच्या किल्लयात शिरला. ती संधी साधून खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी भुयाराच्या दारावर विस्तव पेटवून वीरपूरच्या सेनापतीला व सैनिकांना बाहेर निघण्याची वाटच बंद केली आणि मुकाट्याने शरण येण्यास त्यांना आज्ञा केली. पुढे–]

भुयारातल्या किल्लयात शत्रूला हुडकत हिंडत असलेल्या वीरपूरच्या सेनापतीला बाहेरून जीवदत्ताची आरोळी ऐकू आली. त्याला प्रथम आश्चर्यच वाटले. परंतु आत पसरत चाललेल्या धुरामुळे तो घाबरून गेला. त्याने भुयारातल्या कित्येक खोल्या हुडकून पाहिल्या, परंतु शत्रूचा एक देखील मनुष्य दिसला नाही. दोन तीन मेलेले लांडगे, अस्वलांची इकडे तिकडे पडलेली कातडी आणि काही भाले मात्र त्याला दिसले.

तेव्हां सेनापतीने आपल्या सैनिकांना जवळ बोलाविले व म्हणाला–"आपल्याला जंगलात अस्वल जातीचे ते दुष्ट लोक भेटले होते ना, त्यांना धरून माझ्यासमोर आणून उभे करा. त्यांनी आम्हांला फसविले आणि या लांडग्यांच्या बिळात आणले."

सैनिकांनी गुरु भल्लूकाच्या शिष्यांना धरून आपल्या सेनापतीच्या समोर आणून उभे केले. सेनापती तलवार उपसून त्यांना धमकी देत म्हणाला—"चोरांनो! तुम्ही आम्हांला फसविलेत त्याबद्दल मी आतां तुमची चामडी लोळवितो पहा!"

परंतु त्या धमकीने भल्लूकाचे शिष्य थोडेदेखील भ्याले नाहीत म्हणाले—"आम्ही आपल्या गुरूचा हुकूम पाळला. आतां आम्हांला मरण आले तरी ते आम्ही आनंदाने स्वीकारू." नंतर भुयाराच्या दाराकडे तोंड फिरवून म्हणाले—"ते पाहिलेत का? दोघे क्षत्रिय वीर तुम्हांला पुन्हां एकदा शरण यायला सांगत आहेत. त्यांना निमूटपणे शरण

रातच जिवंत समाधी मिळेल. डुकरे तडफडून मरतात तशी. तुमच्या बरोबर आमचा जीव गेला तरी त्याची आम्हांला फिकीर नाही.

भल्लूकाचे शिष्य म्हणाले ते दोघे क्षत्रिय वीर कोण, त्यांचा समरबाहूशी संबंध कसा काय हे विचारून घ्यावे असे सेनापतीला वाटले. परंतु ते प्रश्न विचारून मनाचे समाधान करून घ्यायला वेळ कोठे उरला होता. वरून धुराचे लोट आत येत होते. त्या स्थितीत काय करावे व काय बोलावे हेच सुचत नव्हते. सैनिक स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी परस्परांना बाजूला ढकलून बाहेर जाण्याची खटपट करू लागले.

तो फार मोठ्या संकटात सांपडला आहे, हे सेनापतीला कळले. आतां जीव वांचवायला त्या क्षत्रिय युवकांनी म्हटल्याप्रमाणे शरण जाण्याशिवाय दुसरा मार्ग नाही हे ओळखून त्याने आपली तलवार जमिनीवर टाकली व आपल्या सर्व सैनिकांना आपली हत्यारे जमिनीवर ठेवायला सांगितले. नंतर भुयाराच्या दाराकडे तोंड करून मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"वर उभे असलेल्या क्षत्रिय वीर हो! वीरपूरचा मी सेनापती आपल्या सैनिकांसह आपणांस शरण आलो आहे. तिकडे जो जाळ आहे तो विझविण्याची कृपा करावी."

वर्मा आणि जीवदत्त यांना भुयाराच्या दारापाशी ऐकूं आले. त्यांनी अस्वल जातीच्या लोकांना जळत असलेली लाकडे दूर ओढून दाराची वाट मोकळी करायला सांगितले. त्याप्रमाणे अस्वल जातीच्या लोकांनी जाळ विझविल्यावर खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी भुयाराच्या आंत वांकून पाहिले. त्यांना त्या अंधुक उजेडात उभा असलेला वीरपूरचा सेनापती आणि त्याचे सैनिक दिसले.

"खड्गवर्मा! सेनापती म्हणाला त्यात काही लबाडी दिसत नाही. त्यांना वर यायला सांगू या का?" जीवदत्तने विचारले.

खड्गवर्मा उत्तर देण्यापूर्वी मध्येच गुरु भल्लूक जीवदत्ताला म्हणाला—"मालक! राजा आणि त्याचे सेवक बोलतात त्या सर्व गोष्टी विश्वास करण्यासारख्याच असतात असे नाही. प्रथम माझ्या शिष्यांना वर यायला सांगावे. त्यांच्या कडून आतली खरी परिस्थिती काय ती कळेल."

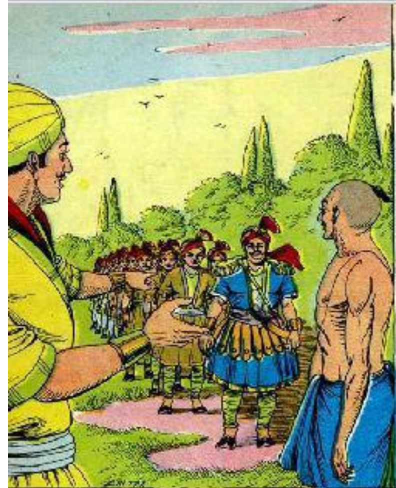
"लबाडाला लबाडच ओळखू शकतो!" असे म्हणत जीवदत्त थोडा हसला आणि पुन्हां म्हणाला—"बरं बाबा भल्लूका! तू प्रथम आपल्या शिष्यांना वर यायला सांग!" जीवदत्त म्हणाला.

गुरु भल्लूक हातातला भाला वर उंच करून म्हणाला—"वृकेश्वरी मातेचा जय! ए शिष्यांनो! पहिल्याने तुम्ही दोघे वर या! तोंपर्यंत त्या राजाच्या सेवकांना ते आहेत तेथेच उभे रहायला सांगा!" असे म्हणत तो एकदां समरबाहूकडे सहेतुक पाहून म्हणाला—"ही डोंगरी किल्ल्याच्या महाराजांची आज्ञा आहे!"

आपल्या गुरूची आज्ञा ऐकतांच भल्लूकाचे दोघे शिष्य पायऱ्या चढून भुयाराच्या वर आले.

खाली वीरपूरचा सेनापती मनातल्या मनात भ्याला होता. एका राजाचा, दोघां क्षत्रियांचा आणि क्रूर अस्वल

जातीच्या लोकांचा तो कैदी झाला होता आणि त्यांच्या पैकी एकाच्यादेखील मनाविरुद्ध काही झाले तर आपला जीव जाणार हे ओळखून तो जास्तच भ्याला होता.

भल्लूकाच्या शिष्यांनी भुयारात घडलेल्या सर्व गोष्टी आणि वीरपूरच्या सर्व सैनिकांनी शस्त्रास्त्रे खाली टाकल्याचे सांगितले. तेव्हां खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी वीरपूरच्या सेनापतीला आणि सैनिकांना भुयाराबाहेर यायला सांगितले. त्या आधी त्यांनी आपल्या सर्व अनुयायांना शस्त्रास्त्रे घेऊन वेळप्रसंग येईल तसे सावधपणे वागण्यास सांगून ठेवले होते.

बरोबर खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांना नमस्कार केला. परंतु जीवदत्तने त्याला समरबाहूकडे बोट दाखवून म्हटले–"हे आहेत या प्रदेशाचे महाराज! हे चंद्रवंशी आहेत, यांचे नाव समरबाहू. यांनीच तुम्हांला जिंकले आहे. तुम्ही यांना शरण आले पाहिजे!"

वीरपूरच्या सेनापतीने खाली वांकून समरबाहूला नमस्कार केला. त्याच्या पाठीमागून इतर सैनिकांनी बाहेर आल्यावर समरबाहूला नमस्कार केला. समरबाहूने त्या सर्वांना बाहेरच्या मैदानात एकत्र जमायला सांगितले आणि स्वर्णाचारीला म्हणाला–"महामंत्री! या शत्रूला कोणती शिक्षा द्यावी म्हणता?"

स्वर्णाचारीने विचार करून खड्गवर्मा आणि जीवदत्त यांच्याजवळ जाऊन हळू बोलून त्यांचा सल्ला घेतला आणि नंतर समरबाहूला म्हणाला–"या सर्वांना कोणती शिक्षा द्यायची हे वीरपूरचे महाराज आपल्याबरोबर पुढे कसे वागतात यावर अवलंबून राहील. पहिल्याने या सर्वांना आपल्या डोंगरी किल्ल्यातल्या तुरुंगात नेऊन ठेवू या."

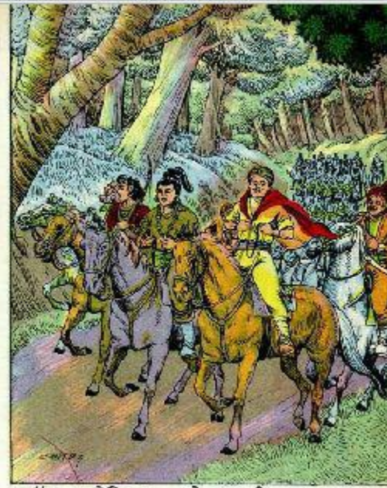
"उत्तम! छान! चांगला सल्ला आहे!" समरबाहू म्हणाला. थोड्या वेळात एका

वागण्यात व बोलण्यात जो बदल झाला तो पाहून खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांना आश्चर्य वाटले.

खड्गवर्माला बोलल्याशिवाय राहवले नाही. फक्त जीवदत्तलाच ऐकू जाईल इतक्या बारीक आवाजात म्हणाला–"जीवदत्त! पाहिलेस, त्याच्या बोलण्यात व वागण्यात एकदम भारदस्तपणा आला, नाहीं का?"

"आपण एका लुटेऱ्याला राजा करीत आहो, हे थोडे विचित्रच वाटते आहे. आपल्या शक्तिसामर्थ्याची कल्पना आतांपर्यंत वीरपूरच्या राजाला चांगलीच झाली असेल व तो फार सावधगिरीनेच आपणांशी बोलेल किंवा वागेल. या प्रदेशातल्या जंगली जातीचे सर्व लोक त्याच्याविरुद्ध आहेतच. तेव्हां समरबाहूचे राज्य बरेच दिवस टिकणार असे वाटते आहे." जीवदत्त म्हणाला.

इतका वेळ दूर उभे असलेले समरबाहू व स्वर्णाचारी दोघे खड्गवर्मा व जीवदत्त उभे होते तेथे येऊन म्हणाले–"क्षत्रियवीर हो! तुम्ही दोघे परस्परांशी एकांतात काही तरी बोलत होता. तुमचा सल्ला असेल तर आपण किल्ल्यावर जाऊं या."

"राजाज्ञेविरुद्ध बोलण्याची प्राज्ञा कोणाची असणार? चला निघू या." जीवदत्त म्हणाला.

समरबाहूचे अनुयायी उंटांवर किंवा घोड्यांवर बसून काही पुढे निघाले आणि काही मागे चालू लागले. वीरपूरच्या सैनिकांना कैदी म्हणून मध्ये चालण्यास सांगण्यात आले. काही उंटांना आणि काही घोड्यांना वर कोणी बसले नाहीत म्हणून पाठीमागून त्यांचे लगाम धरून काही लोक चालवीत नेऊ लागले. समरबाहू, खड्गवर्मा व जीवदत्त सर्वात पुढे जात होते.

सर्वजण डोंगरी किल्ल्याच्या पायथ्याजवळ येऊन पोंचले असतील तेथे झाडां-

खाली एका उंच जागेवर एक म्हातारा बसलेला होता. त्याच्या चारी बाजूला बरेच लोक उभे होते. खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना ते दृश्य दिसले.

"समरबाहू ! हे लोक कोण रे ? आणि येथे कसे काय ? स्वत: वीरपूरचा राजा तुला राजमुकुट घालण्यासाठी व तुझा राज्याभिषेक करून देण्यासाठी आला आहे की काय ?" जीवदत्त आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला.

समरबाहू काही बोलणार इतक्यात तो म्हातारा आपल्या उच्च आसनावरून उठून खाली आला आणि दोघां नोकरांसह खड्गवर्मा आणि जीवदत्त उभे होते त्या बाजूला जणुंकाही त्यांच्या स्वागतासाठी सामोरा

घोडचावरून उतरून पायी चालू लागले.

तो म्हातारा त्या दोघांबद्दल आपला आदर दर्शवीत थोडा वांकून नमस्कार करून म्हणाला–"मी वीरपूरच्या राजाचा मंत्री आहे. आमच्या हेरांकडून आम्हांला जे कळले त्यात काही चूक नसेल तर आपण दोघे शूर व पराक्रमी खड्गवर्मा आणि जीवदत्त आहांत असे मी समजतो."

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी त्या वृद्ध मंत्र्याला नमस्कार केला व म्हणाले–"महामंत्री ! कित्येक दिवस आम्ही अरण्यात हिंडतो आहो. म्हणून आपणांस आपल्या हेरांतर्फे आमच्याविषयी पुष्कळ माहिती मिळाली असेल यात शंका नाही. परंतु आपण इतके कष्ट कां घेतलेत हे मात्र कळले नाही." असे म्हणत पाठीमागून समरबाहू घोडचावरून उतरून येत होता त्याच्याकडे आणि स्वर्णाचारीकडे बोट दाखवून जीवदत्त म्हणाला–"हे आहेत ह्या डोंगरी किल्लचाचे महाराज समरबाहू आणि हे आहेत त्यांचे मंत्री स्वर्णाचारी !"

राजा आणि मंत्री या शब्दांचा उल्लेख ऐकतांच म्हाताऱ्याच्या कपाळाला आठ्या पडल्या, परंतु स्वत:ला सावरीत स्मित करण्याचा आव आणून तो म्हणाला–"या महाराजांनी आमच्या सेनापतींना व त्यांच्या

जिंकून कैद केले हे आम्हांला या पूर्वीच आमच्या हेरांकरवी कळले. स्वत:च्या शक्तीनें या महाराजांनी हा प्रदेश जिंकून या प्रदेशाचे महाराज होण्यास हे योग्य आहेत हे सिद्ध केले आहे. ही गोष्ट मी आपल्यातर्फे सांगत नसून आमच्या महाराजांच्या वतीने सांगीत आहे. परंतु मी आलो तो तुम्हां दोघांना भेटण्यासाठी......एकांतात भेटायचे बोलायचे आहे मला."

जीवदत्त, समरबाहूला आणि स्वर्णाचारीला म्हणाला–"वीरपूरच्या महामंत्र्यांनी म्हटले ते तुम्ही ऐकलेत ना ? आतां या डोंगरी किल्लचाच्या संभोवतालच्या प्रदेशावर कसा राज्यकारभार चालू ठेवायचा याविषयीं विचार करा. आतां वीरपूरच्या सेनापतीला व त्याच्या बरोबरच्या सैनिकांना मुक्त करण्यास माझ्या मते तुम्हांला हरकत असण्याचे कारण नाही."

समरबाहूने एकदां स्वर्णाचारीकडे पाहिले आणि होकारार्थी मान हलविली. स्वर्णाचारी वीरपूरच्या मंत्र्याला म्हणाला–"महामंत्री ! आपले महाराज आमच्यावर पुन्हा स्वारी करणार नाहीत याची हमी कोण देणार ?"

"तशा तऱ्हेची स्वारी या पुढे कधी होणार नाही अशी हमी देण्यास मला

आमच्या महाराजानी मुद्दाम सांगून पाठविले आहे. आमचे महाराज एकदां दिलेला शब्द कधी मोडीत नाहीत अशी त्यांची प्रसिद्धी आहे." वीरपूरचा मंत्री म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून समरबाहूच्या मनाचे समाधान झाले. त्याची आज्ञा होतांच समरबाहूच्या अनुयायांनी वीरपूरच्या सेनापतीला आणि सैनिकांना बंदीमुक्त केले. ते स्वतंत्र झाल्याबद्दल आनंद दर्शवीत आपल्या मंत्र्याकडे आले आणि त्यांनी त्यांना नमस्कार केला. त्यांच्या पैकी काही जणांनी समरबाहू आणि स्वर्णाचारी दोघांजवळ कृतज्ञता व्यक्त केली. इतका सहजी तो राजा झाला याबद्दल

समरबाहूला इतका आनंद झाला होता की तो त्या आनंदाच्या भरात वीरपूरच्या सैनिकांना म्हणाला–"आज तुम्ही सर्व माझे पाहुणे झालां आहां. उद्यां उजाडतांच तुम्ही आपल्या राजधानीस पाहिजे तर जा."

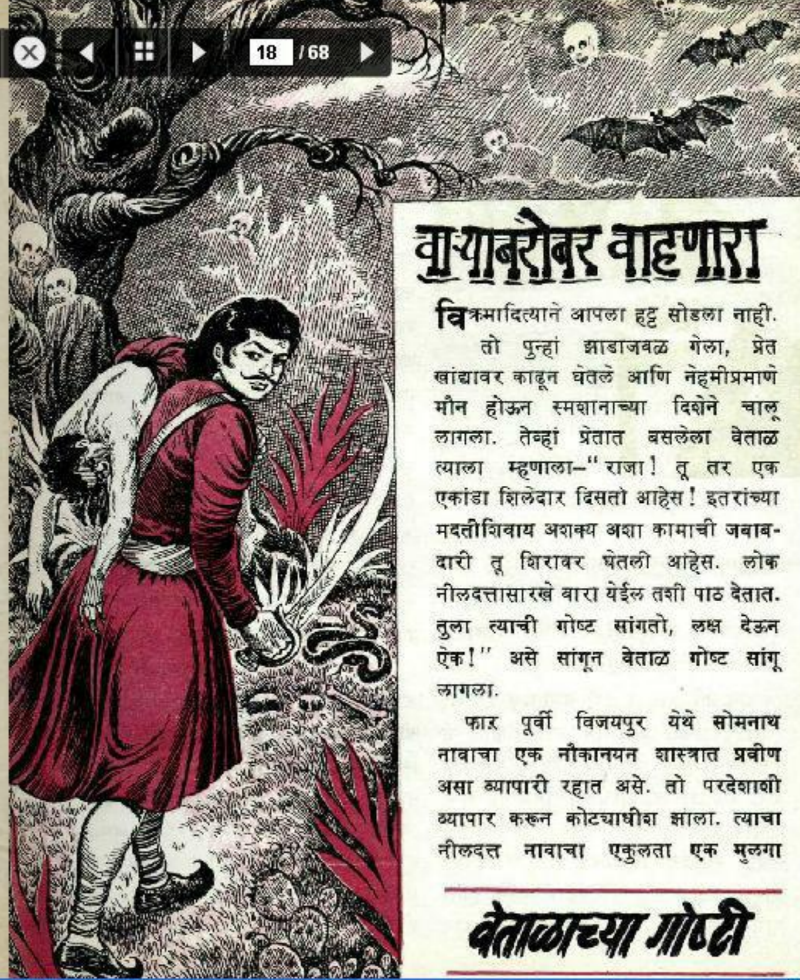
त्यानंतर समरबाहूचे अनुयायी, अस्वल जातीचे लोक आणि वीरपूरचे सैनिक परस्परांशी गप्पा गोष्टी करीत झाडाखाली परस्पर मित्रत्वाच्या नात्याने बसले किंवा हिंडू फिरू लागले. वीरपूरच्या मंत्र्याने त्या सर्व गोष्टीत विशेष उत्साह दर्शविला नाही. तो खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांबरोबर थोडा दूर गेला आणि म्हणाला–"मी तुमच्याविषयी आपल्या दूतांकरवी जे ऐकले त्यापेक्षा पुष्कळ जास्त मला एका यक्षाकडून काल रात्री कळले."

"यक्ष? कोण यक्ष तो?" असे म्हणत जीवदत्त आश्चर्यचकित होऊन खड्गवर्माला म्हणाला–"हा यक्ष पद्मावतीला म्हणजे पद्मपूरच्या राजकन्येला पळवून नेणारा यक्ष तर नसेल ना?"

खड्गवर्मादेखील आश्चर्यचकित होऊन विचारात पडल्यासारखा दिसला. वीरपूरचा मंत्री त्यांच्या मनातली शंका दूर करण्याचा काही एक प्रयत्न न करतां आपल्याच नादात पुढे चालत होता. तो समोरच्या एका लहानशा उंचवट्यावर उभा राहून खालच्या बाजूला असलेल्या नदीकडे बोट दाखवीत म्हणाला–"नदीत ती नाव दिसत आहे ना, तिच्याकडे जरा लक्षपूर्वक पहा."

त्यांनी दोघांनी त्याप्रमाणे तिकडे उत्सुकतेने पाहिले. ती नाव त्यांनी पद्मपूरला ऐकल्याप्रमाणे आणि अरण्यपूरला पाहिल्याप्रमाणे दगडाच्या रथासारखी होती. जीवदत्तने अत्यंत उत्साहाने आपल्या हातांतली कुबडी वर उचलून धरली आणि नदी तीराकडे निघतांना म्हणाला–"इतक्या दिवसांनंतर तो दुष्ट यक्ष आमच्याशी समोरासमोर दोन हात करायला तयार होऊन आला आहेसा दिसते! छान, चांगली संधी मिळाली, म्हणावयाची!" (चालू)

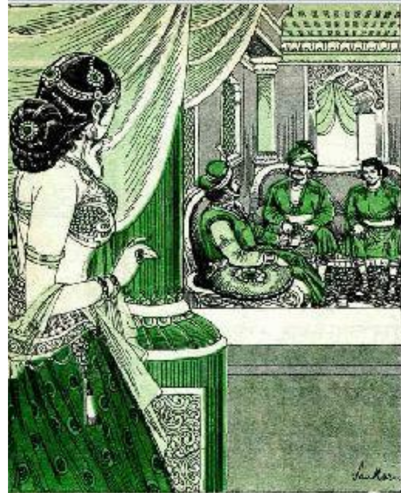
वाऱ्याबरोबर वाहणारा

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हां झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू तर एक एकांडा शिलेदार दिसतो आहेस! इतरांच्या मदतीशिवाय अशक्य अशा कामाची जबाबदारी तू शिरावर घेतली आहेस. लोक नीलदत्तासारखे वारा येईल तशी पाठ देतात. तुला त्याची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक!" असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी विजयपुर येथे सोमनाथ नावाचा एक नौकानयन शास्त्रात प्रवीण असा व्यापारी रहात असे. तो परदेशाशी व्यापार करून कोट्याधीश झाला. त्याचा नीलदत्त नावाचा एकुलता एक मुलगा

वेताळाच्या गोष्टी

वयात आल्यावर सोमनाथने आपल्या गलबतात खूप माल भरला आणि समुद्रात प्रवासाला निघाला. वाटेंत एकाएकी फार मोठे तुफान आले आणि त्याची सर्व गलबते बुडून गेली. लक्षावधी रुपयांच्या मालासह सोमनाथाला जलसमाधी मिळाली.

दोन वर्षे लोटली तरी सोमनाथ परतला नाही. त्याच्या बायकोने त्या दुःखाने जे अंथरूण धरले त्यातच तिने कायमचे डोळे मिटले. सोमनाथच्या मित्रांनी खोटे हिशोब दाखवून सोमनाथची इस्टेट गिळंकृत केली. नीलदत्तला आनंदात मजा करीत आयुष्य कसे घालविणे एवढेच माहीत होते. म्हणून त्याने बापाच्या इस्टेटीची विल्हेवाट असता तिकडे लक्ष दिले नाही. शेवटी त्याला देशोधडीला लागावे लागले.

परंतु सोमनाथचा एक बालमित्र नवकुबेर याने त्याला थोडा हातभार दिला व त्याला आपल्याच घरी ठेवून घेतले.

नवकुबेर हा त्या देशाच्या राजाचा एक मित्र होता. एकदां तो नीलदत्तला आपल्याबरोबर राजवाड्यात घेऊन गेला असतां राजकन्या लावण्यवतीने त्याला पाहिले. त्याच्या रूपावर ती भाळली व त्याच्या सारख्याशी आपले लग्न झाले तर आपला जन्म सार्थक होईल असे तिला वाटले. तो एका काळी फार श्रीमंत होता व काही कारणाने आपले सर्वस्व घालवून बसला असल्याचे आणि आतां नवकुबेराने त्याला स्वतःच्या मुलासारखे आपल्या जवळ ठेवून घेतल्याचे ऐकल्यावर तिने त्याच्याशीच लग्न करण्याचे मनाशी ठरवून घेतले.

नीलदत्ताला तरी स्वतःच्या स्थितीचा कंटाळाच आला होता. नवकुबेराच्या घरी तो किती दिवस जरी राहाला तरी त्याच्या स्थितीत काही सुधार होण्याची शक्यता नाही हे त्याला चांगले माहीत होते. स्वतंत्रपणे काही उद्योगधंदा करण्यास मार्गच नव्हता. आणखी कोणाच्या आश्रयास राहून आयुष्य घालविण्यास ही त्याला तसा कोणी मित्र किंवा हितैषी दिसेना. म्हणून एक दिवशी रात्री तो नवकुबेराच्या घरून थोडेसे धन आणि काही दागदागिने घेऊन कोणाला काही कळविल्याशिवाय पळून गेला. ते दागिने विकून जे पैसे जमतील ते घेऊन उद्योग धंदा करण्याचा त्याचा विचार होता.

परंतु त्याच्या दुर्दैवाने त्याला राजधानीतल्या शिपायांनी नेमके धरले. तो कोण आणि त्याच्या जवळच्या गाठोड्यात सापडलेल्या वस्तू त्याच्या जवळ कशा आल्या आणि मध्यरात्र उलटल्यावर त्या घेऊन तो कोठे व कशासाठी निघाला होता वगैरे गोष्टी नीलदत्त काहीच सांगू शकला नाही, तेव्हां संशयावरून त्याला चोर समजून शिपायांनी कैद केले आणि दुसऱ्या दिवशी त्याला राजासमोर उभे केले.

गाठोड्यातले सर्व दागिने नवकुबेराचे आहेत हे बाहेर पडले. नीलदत्त हा नवकुबेराच्या आश्रयाला होता ही गोष्टदेखील राजाला माहीत होती. अशा विश्वासघातकी चोराला चांगली शिक्षा करण्याचा विचार राजाच्या मनात आला. परंतु नवकुबेराने मध्यस्थी करून राजाकडून हद्दपारीची शिक्षा करवून सोडविले.

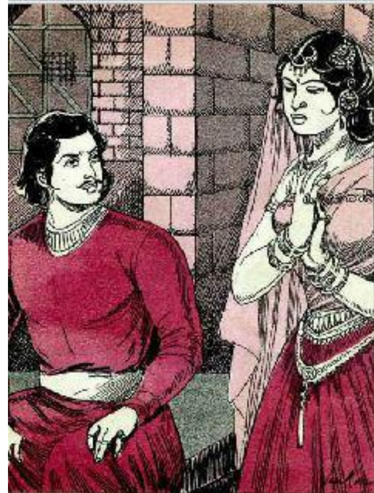
नवकुबेराने, नीलदत्त त्याच्या घरातून जे काही चोरून घेऊन गेला होता ते सर्व त्याला देऊन टाकले आणि म्हणाला—

"मुला! तू कोठेही रहा, परंतु सुखासमाधानाने रहा."

राजकन्येला नीलदत्तने चोरी केल्याची गोष्ट कळली. त्याबद्दल ती रागावली नाही. उलट त्याला हद्दपारीची शिक्षा मिळाली याबद्दल तिला वाईट वाटले.

नीलदत्त विजयपुराहून निघाला तो अवंतीपूरला आला आणि तेथे काही दिवस चैनीत राहला. त्याच्याजवळ होते नव्हते ते सर्व पैसे खर्च होऊन गेले. त्यानंतर तो चोरीचा धंदा करू लागला आणि त्यात त्याने चांगलेच प्राविण्य संपादन केले आणि अट्टल चोर म्हणून प्रसिद्धीस आला.

चौर्यकलेत प्राविण्य संपादन केल्यावर विजयपुर नगरात तो एके दिवशी द्वारावर जे पाहरेकरी होते त्यांच्या डोळ्यात धूळ फेकून राजधानीत शिरला. त्यानंतर त्याने एकामागून एक अनेक चोऱ्या यशस्वीपणे केल्या. असाच काही काळ लोटला. त्याला राजकन्येला भेटावेसे वाटले. म्हणून तो एके दिवशी रात्री चोरासारखा राजवाड्यात शिरला. राजकन्येच्या शोधार्थ तो एकामागून एका खोलीत जात असता त्याला पाहरेकऱ्यांनी धरले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने चवकशी करून नीलदत्तने हद्दपारीची शिक्षा झाली असूनही त्याविरुद्ध पुन्हां विजयपुरीत प्रवेश केल्याबद्दल आणि चोरी करण्यासाठी राजवाड्यात प्रवेश केल्याबद्दल जन्मठेप कारागृहाची शिक्षा ठोठावली. नीलदत्तने राजधानीत शिरून चोरीचा धंदा चालू केल्याची गोष्ट राजाला माहीत नव्हती. ते माहीत असते तर राजाने त्याला फांशीची शिक्षा केली असती.

लावण्यवतीने नीलदत्तला शिक्षा झाल्याचे ऐकले. ती गुप्तपणे त्याला जाऊन भेटली. म्हणाली–"मी तुला काही तरी करून सोडविते. देशाबाहेर जातोस का?"

नीलदत्त म्हणाला–"राजकुमारी! कोठे तरी राहून आपले आयुष्य घालविणे शक्य नाही. मला कोणतेही काम येत नाही. मला तुरुंगवासच जास्त सुखाचा वाटतो."

राजकन्येने तुरुंगाच्या अधिकाऱ्याच्या मुठी भरल्या आणि नियमितपणे येऊन नीलदत्तला भेटू लागली आणि त्याच्यासाठी सर्व सुखसोयींची तिने व्यवस्था करून दिली. दोघांचे परस्परांवर प्रेम वाढतच गेले.

एक वर्ष लोटले.

अवंतीपूरच्या रामसिंह राजाची पट्टराणी दिवंगत झाली. त्याने लावण्यवतीच्या रूप-लावण्याविषयी ऐकले होते. म्हणून त्याने तिच्याशी लग्न करून तिला आपली पट्टराणी करून घ्यायचे ठरविले. त्याचा [illegible] येऊन भेटला व म्हणाला–"अवंतीपूरच्या महाराजांच्या मनात आपल्या राजकन्येशी विवाह करावा असे आहे. आपण नकार दिलात तर आपल्या राज्यावर स्वारी करण्याचे आमच्या महाराजांनी ठरविले आहे."

अवंतीपूरचा राजा शूर व पराक्रमी होता. त्याच्याशी युद्ध करून जय मिळविणे विजयपुरीच्या राजाला अशक्यच होते. म्हणून त्याने राजकन्या लावण्यवती आणि अवंतीपूरचा राजा रामसिंह यांचा विवाह करून देण्यास होकार दिला.

ती बातमी ऐकून लावण्यवतीला तिच्या डोक्यावर आकाशातून एकाएकी वीज पडल्यासारखे झाले. रामसिंहासारख्या थेरड्याशी लग्न करून घेण्यापेक्षा मरण आलेले पत्करले असे तिला वाटू लागले. त्या दिवशी रात्री ती नीलदत्तला तुरुंगातच भेटली आणि घडलेली गोष्ट सांगून म्हणाली–"चल आपण दूर कोठे तरी पळून जाऊन सुखाने संसार करू या. तुला काही हरकत आहे का?"

नीलदत्त त्या गोष्टीस कबूल झाला. त्या दिवशी रात्रीच दोघं विजयपुरी सोडून पळून गेलीं.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला–"राजा! लावण्यवती अविचाराने नीलदत्त-

बरोबर पळून जाऊन आपला ऐश आराम व चैन सुख घालवून दूर कोठे तरी रहायला कशी काय तयार झाली? त्याला काही काम येत नाही, एक निकाम्या आहे, हे माहीत असून ती त्याच्या बरोबर कशी काय पळून गेली? पळून जाण्याऐवजी तुरुंगच जास्त सुखाचा आहे असे मानणारा नीलदत्त तरी पळून जायला कसा काय तयार झाला? तिच्या हौशी तो कसा काय पुऱ्या करायला तयार झाला? दोघे प्रेमाने आंधळे झाले होते असेच म्हणावयाचे काय? या सर्व शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर

शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

तेव्हां विक्रमादित्य म्हणाला–"नील-दत्ताने त्याला काही एक करतां येत नाही असे सांगितले होते तरी राजकन्येने ती हुशार असल्यामुळे त्या गोष्टीवर विश्वास करण्याचे कारण नव्हते. तो निकाम्या असता तर त्याला हद्दपारीची शिक्षा झाली असती पुन्हां हिंमत करून तो विजयपुरीत आला असता का? आला असता तरी राजवाड्यात नक्कीच शिरला नसता. तो अट्टल चोर होता तर सरळ खजिना लुटण्याचा त्याने प्रयत्न केला असता, राजवाड्यात अंतपुरात शिरला नसता. नीलदत्तने त्याला तुरुंगवासच जास्त सुखाचा आहे असे म्हणाला होता ते तिला गुप्तपणे भेटायला सोयीचे होईल याच हेतूने होते हे तिने सहजी ओळखले होते. त्याच्यावर तिचे अप्रतिम प्रेम होते तेव्हां एका थेरड्याशी लग्न करून आयुष्याचे मातेरे करून घेण्या-पेक्षा एका तरुण व सुंदर माणसाशी लग्न क[illegible]णें तिला जास्त आवडले असल्यास न[illegible]ही. सामान्य माणसाचे जीवित हे राजवाड्यातल्या जीवितापेक्षां चांगले असते की वाईट हेदेखील तिला माहीत नसल्या-मुळे तिला त्या सामान्य जीवनाचे भय वाटत नव्हते. नीलदत्तने राजकन्येच्या सानिध्याचा लाभ होईल असा विचार करून त्याने तुरुंगवासच त्याला पसंत असल्याचे सांगितले होते, मग तिच्याबरोबर कोठेही जाण्यास त्याला हरकत असण्याचे कारणच काय? तो तिचे रक्षण कसे करील व त्याच्याबरोबर तिचा संसार सुखाचा होईल की नाही हा प्रश्नच तिच्यासमोर नव्हता. कारण तो अट्टल चोर होता. तो मनात येईल ते करून दाखवील, ही तिला खात्री होती. तो धंदा या देशात नाही तर इतर कोणत्याही देशात उत्तम तऱ्हेने तो करू शकेल. हे तिला माहीत होते."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

लोभी व गरीब

एका गावी एक सावकार रहात असे. तो व्याजाने गरजू लोकांना कर्ज देई. त्याने त्या धंद्यात लक्षावधी रुपये मिळविले होते. परंतु त्याचा चिक्कूपणा मात्र सुटला नाही. तो अर्धं पोटी राही आणि दररोज तिजोरीत पैसे सांठवून एकदां अवश्य उघडून पाही की किती वाढले.

एके दिवशी त्याच्याकडे एक गरीब मनुष्य आला. त्याने मागे कधी कर्जाऊ रक्कम घेतली होती ती परत करीत म्हणाला–"मालक! आपणांला परत करायच्या रकमेहून मी थोडी जास्तच रक्कम देत आहे. फक्त एकदां तुमच्या तिजोरीत किती पैसे आहेत डोळ्यांनी पाहू द्याल का?"

"काय हरकत आहे पहायला? पाहिले म्हणून काय जाते? थोडे जास्तच पैसे देतो आहे, कशाला सोडा?" असा विचार करून सावकाराने तिजोरीतले धन त्याला दाखवायचे कबूल केले.

त्या गरिबाने सावकाराच्या तिजोरीतले धन डोळे भरून पाहिले व म्हणाला–"होय हो! मी आतां तुमच्यासारखाच सावकार झालो म्हणावयाचा!

"ते कसं काय?" सावकाराने विचारले.

"तुम्ही तरी ते धन डोळ्यांनी पाहण्याव्यतिरिक्त काय करतां? मी सुद्धां ते पाहिले. खाणेपिणे, कापडलत्ता वगैरे बाबतीत मीच तुमच्याहून बरा!" असे म्हणत तो गरीब मनुष्य तेथून निघून गेला.

मेणबत्तीवर आरोप

उग्रगुप्त महाराजांची राजधानी मिलनगड हे एक अत्यंत सुंदर नगर होते. उंच व सुंदर इमारती आणि वाडे, स्वच्छ व मोठे रस्ते, मनोहर सरोवरे आणि उद्याने त्या नगराची शोभा वाढवीत होती. प्रजा सुखी व संपन्न होती. उग्रगुप्ताने शेजारच्या राज्यांशी सख्य ठेवले .असल्याने युद्ध लढायांचा प्रश्न उद्भवत नव्हता. पाऊस पाणी चांगले होते म्हणून पिके चांगली येत. म्हणून दुष्काळाची भीतीबाधा कधी उद्भवली नाही.

मिलनगडला त्या दिवशी दिवाळी होती. रात्री गांवभर सर्वत्र घरात, उद्यानात, रस्त्यात जिकडे पहावे तिकडे दिव्यांचा झगझगाट होता. तोरणे व पताकांनी सर्व राजधानी सजलेली होती.

राजवाड्यातल्या प्रत्येक गवाक्षखिडकीत, दारात, गॅलरीत दिव्यांच्या रांगा खुलून दिसत होत्या. आकाशात नक्षत्रे चमकतात तसे दिवे राजवाड्याची शोभा वाढवीत होते. रंग महालात मोठमोठे गवई व वाद्यवादक जमले होते व गायनाची मैफिल चालू होती. स्वत: राजाला गायनाची फार आवड होती. त्याला इंद्रजाल सहित अनेक कला अवगत होत्या. रंगमहालात सर्व दरबारी आणि प्रमुख नागरिक जमले होते.

एकाएकी एक मोठी किंकाळी ऐकू आली. तोच आवाज पुन्हां एकदा ऐकू येताच नोकरांचाकरांपासून तर स्वत: महाराज उग्रगुप्तापर्यंत सर्व लोक आवाजाच्या दिशेने धावले. ती किंकाळी कोणाची होती हे कळल्यावर तर भीतीने सर्वांच्या अंगाला शहारेच आले. उग्रगुप्ताचा एकुलता एक मुलगा राजकुमार नारायण रहात असे त्या महालातून तो

श्री ए. सी. सरकार, जादुगार

[illegible] एका कोपऱ्यात डाव्या हाताने उजवा हात धरून 'ओय ओय' करून रडत होता. त्याचे वय सात वर्षांचे असेल. गोड मुलगा होता, सर्वांचा जीव की प्राण. त्याची दाई शेजारी किंकर्तव्य विमूढ स्थितीत उभी होती. तिचा चेहरा पांढरा फट्ट पडला होता.

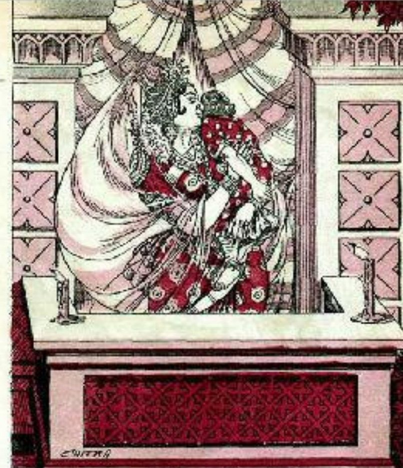
उग्रगुप्तने दाईला विचारले–"काय झाले तरी काय?"

परंतु राणीने चटदिशी मुलाला कडेवर उचलून घेतले व त्याला शांत करण्याचा प्रयत्न करू लागली.

दाई घाबऱ्या आवाजात म्हणाली–"युवराजांनी बोट भाजून घेतलं!"

"तू काय करीत होतीस? मुलावर लक्ष नको होतं का ठेवायला?" राजाने दरडावून विचारले.

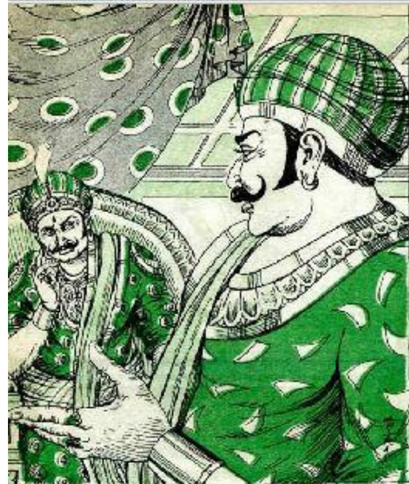
"होय सरकार! मी त्यांच्या बरोबरच होते. ते खिडकीतून गावातल्या दिवाळीचे दिवे पहात होते. मी पाठीमागे उभी होते. तेवढ्यात ते मला म्हणाले–'दाई, पहा कसं नक्षत्रासारखं चकाकते आहे की नाही ग!' आणि त्यांनी सरळ बत्तीवरच बोट धरले. मेणबत्ती खिडकीतच तर लावली होती. मी त्यांचा हात मागे ओढण्याच्या आत बोट भाजले. युवराज धावत या

कोपऱ्यात जाऊन उभे राहले आणि तेव्हांपासून थरथर कांपत आहेत. मी झालं ते सांगितलं. क्षमा करावी महाराज!" दाई म्हणाली.

वैद्याने येऊन भाजलेल्या बोटाला औषध लावले. राणी त्याला उचलून खिडकीजवळ जाऊन उभी राहली आणि त्याला दूर दूरचे दिवे आणि आकाश कंदील दाखवून त्याने सर्व विसरावे म्हणून प्रयत्न करू लागली. त्याच्या बोटाच्या कळा थोड्या थांबल्या, परंतु तो भाजल्याची गोष्ट विसरला नाही.

"पहिल्याने त्या खिडकीतल्या त्या भिकार मेणबत्त्या काढा पाहू! नाही तर मी

खिडकीजवळ नाही जाणार!" युवराज म्हणाले.

"आतां तुझे बोट भाजणार नाही बाळा! आतां तू आपले बोट त्या ज्योतीला लावणारच नाही मुळी!" राणी त्याची समजूत घालीत म्हणाली.

"नाही आई! मी यापुढे मेणबत्तीकडे ढुंकूनसुद्धा पाहणार नाही. सर्व मेणबत्त्या काढून फेकून द्या. राजवाड्यात एकदेखील मेणबत्ती दिसतां कामा नये!" युवराज हट्ट करीत म्हणाले.

"बाळ! मेणबत्त्या नसल्या तर दिव्यांचा उजेड कसा राहील? दिवे नसले तर काळोख नाही का होणार? अन् तू

[illegible] का बसून राहणार?" उग्रगुप्त मुलाला म्हणाला.

"मला ते काही कळत नाही. माझ्याजवळ मेणबत्ती येतां कामा नये! ती माझ्या दृष्टीस पडतां कामा नये!" असे म्हणत युवराज नारायण समोर दिसेल ते उचलून फेकू लागला आणि त्या आदळ आपटीत कित्येक वस्तू फुटल्या.

प्रधानमंत्री उग्रगुप्ताजवळ जाऊन म्हणाले—"एकाएकी झालेल्या या अपघाताने युवराज घाबरले आहेत. त्यांचा मेणबत्तीची दहशत बसलेली दिसते आहे. आतांच मेणबत्तीची ही भीती त्यांच्या मनातून काढून टाकली नाही तर याचा दुष्परिणाम आयुष्यभर भोगावा लागेल. तेव्हां जळत्या मेणबत्तीची त्यांच्या मनात जी भीती उत्पन्न झाली आहे ती काढून टाकविली पाहिजे. ते कसे साधेल, काही तरी विचार करून पहावा!"

उग्रगुप्तने बराच विचार करून पाहिला, परंतु काय करावे, त्याला सुचले नाही.

"आपणांस इंद्रजाल विद्या माहीत आहे तिचा नाही का काही तरी उपयोग होणार, महाराज?" राममोहन नावाच्या एका दरबाऱ्याने सूचना केली..

"चांगली युक्ती सुचविलीत? जादू करून पाहूं या तर!" उग्रगुप्त महाराज म्हणाले.

राजाने काही वेळ [illegible] व नंतर मुलाजवळ जाऊन म्हणाला—"तू म्हणालास ते अगदी बरोबर आहे बघ! राजवाड्यातल्या सर्व मेणबत्त्या बाहेर काढल्या पाहिजेत. फक्त राजवाड्यातूनच कां? आपल्या सर्व राज्याबाहेर त्यांना काढले पाहिजे. त्या फार दुष्ट आहेत. त्यांनी आमच्या बाळाचे बोट भाजले. काय बरोबर आहे की नाही, प्रधान?" असे डोळे मिचकावून उग्रगुप्त म्हणाला.

"होय महाराज! आपल्या राज्यात एक मेणबत्तीदेखील राहता कामा नये. फार वाईट आहेत त्या." राजाची सूचना कळताच मंत्र्याने या शब्दात दुजोरा दिला.

ते संभाषण ऐकल्यावर राजकुमाराचा राग थोडा उतरल्यासारखा झाला, मनाचे समाधान झाले.

राजा मुलाला मांडीवर घेऊन म्हणाला—"हे पहा, बाळा! मी राजा आहे ना, राजाने कोणालादेखील त्याच्या अपराधाची सर्व चवकशी केल्याशिवाय शिक्षा करता कामा नये. म्हणून मेणबत्त्यांवरच्या आरोपाची चवकशी झाली पाहिजे. त्यांच्यात काही चांगले गुण आहेत का हेदेखील पाहू या. त्यांनी तुझी थोडी फार करमणूक केली तर त्यांच्यावर थोडी कींव करता येईल, बरोबर आहे की नाही?"

परंतु युवराजाने काहीच उत्तर दिले नाही. गप्प बसून राहला.

राजाने आपल्या खजिन्यातून एक जाडजूड मेणबत्ती मागविली. तिच्या दुसऱ्या टोकाला तासून वात बाहेर काढविली, आतां दोन्ही टोकाला पेटविण्यालायक मेणबत्ती तयार झाली. त्यानंतर राजाने सारख्या उंचीचे दोन काचेचे ग्लास आणविले आणि मेणबत्तीच्या मध्य भागी एक सुई आरपार खुपसून त्या सुईची दोन्ही टोके काचेच्या ग्लासांवर ठेवून मेणबत्ती आडवी दोन्ही ग्लासांच्या मध्ये राहील असे केले. नंतर त्याने बसलेल्या मुलांच्या पुढच्या दोन आकृत्या कापून मेणबत्ती-

च्या दोन्ही बाजूला बसू शकतील अशा तऱ्हेने छान रंगवून त्या दोन टांचण्यांनीं खोचून मेणबत्तीची दोन्ही टोके दिसणार नाहीत अशा तऱ्हेने मेणबत्तीत दोन्ही टोकांना खुपसून बसविल्या. परंतु मेणबत्तीच्या दोन्ही बाजूला वाती पेटविल्या तरी त्या बाहुल्या जळणार नाहीत इतक्या अंतरावर त्या काळजीपूर्वक बसवाव्या लागल्या. नंतर त्याने दोन्ही बाजूच्या वाती पेटविल्या आणि मुलाला म्हणाला–"आतां गंमत पहा बरं का! सांग, तुला गंमत वाटते की नाही!"

अद्‌भुत! डोळ्यावर विश्वास होणार नाही, अशा त्या बाहुल्या 'सी-सॉ' सारख्या पाळीपाळीने खालीवर होऊं लागल्या. मेणबत्तीच्या दोन्ही टोकांना वाती जळू लागल्यावर मेण वितळून एकेक थेंब दोन्ही टोकाला खाली गळू लागले ते दृश्य खरोखरच पाहण्यासारखे अद्‌भुत अविश्वसनीय जादू केल्यासारखे वाटत होते, बाहुल्या आपोआप खालीवर होत होत्या.

युवराज आनंदाने टाळ्या वाजवून ओरडू लागले–"गंमत, जादू!" जवळ येऊन त्या मेणबत्तीला हळूच हात लावून पुन्हां टाळ्या वाजवू लागले.

"बरं मग सांग, काय करूं या आतां? फेकून देऊं या का सर्व मेणबत्त्या?" राजाने विचारले.

"तसं नव्हे हो बाबा! सर्व वस्तूंतच काही चांगलं काही वाईट असतं, नाही का? आता या पुढे मी मेणबत्तीच्या ज्योतीला बोट नाही लावणार. हळूच मागे घरीन." युवराज म्हणाले.

"बरं तर मी मेणबत्तीवरच्या आरोपाविषयी आपला न्याय निवाडा सांगतो. त्यांना निर्दोषी जाहीर करण्यात येत आहे. या पुढे त्यांना सर्व घरात जळत राहून काळोखाला पळवून लावण्याचे काम करायला पूर्ण परवानगी आहे."

तो निवाडा ऐकून सर्वांबरोबर युवराज नारायणाने सुद्धां टाळ्या वाजवून आपला दुजोरा दिला.

भुकेचे औषध

श्री नृ. ना. दामले

एकदा एका देशात दुष्काळ पडला. राजाने आपल्या मंत्र्यांना, दरबाऱ्यांना आणि प्रमुख नागरिकांना बोलावून एक सभा केली व म्हणाला–"आपल्या देशात दुष्काळाने तांडव नृत्य सुरू केले आहे. दररोज कित्येक लोक मरत आहेत. भूकच लागू नये असे काहीतरी औषध वैद्यांकडून तयार करविले पाहिजे."

आतां कोणता प्रसंग कोणावर कसा येतो कोणास ठाऊक असा विचार करून सर्व लोक परस्परांकडे पाहू लागले.

वयोवृद्ध मंत्री सुबुद्धी एकटे म्हणाले–"महाराज! आपल्या देशात दुष्काळ पडतोच. खरे पाहतां आपल्या देशात पाऊसच कमी. थोडा पाऊस जरी वेळेवर पडला तर देशात कधी दुष्काळ पडावयाचाच नाहीं. शिवाय जेव्हां पाऊस पडतो तेव्हां लहान मोठ्या ओहोळांबरोबर जमिनीतला सुपीक भाग तेवढा वाहून जातो. म्हणून जमिनीचे जागोजागी रक्षण व्हावे यासाठी बांध बांधविले पाहिजेत. दुष्काळाची हकालपट्टी, कायमची करावयाची. झाल्यास पाटाच्या किंवा कालव्याच्या पाण्याची कायम व्यवस्था करावी लागेल, म्हणजे धनधान्याने देश सस्यश्यामल होऊन कोठारे भरून जातील. औषधाने का भूक भागणार आहे."

"कां भागणार नाही, मी पाहतो." असे म्हणत राजा मंत्र्यावरच आग पाखडू लागला.

राजाने मंत्र्याला तसे उत्तर देऊन गप्प केले. नंतर इतर लोक राजाला म्हणाले–"आपण म्हणालात ती गोष्ट खरोखरच अत्यद्‌भुत आहे."

सर्व वैद्य किंकर्तव्यविमूढ होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. त्यांच्यापैकी एकजण म्हणाला–"महाराजांनी क्षमा करावी. भूक

लागूच नये यासाठी औषध कोणत्याही वैद्यकीय ग्रंथात नाही!"

"म्हणजे तुम्हांला ते तयार करणे शक्य नाही, हेच ना? मंत्री, या सर्व नकली वैद्यांना धरून तुरुंगात टाका." राजा संतापून जाऊन म्हणाला.

एक वृद्ध मनुष्य पुढे येऊन म्हणाला– "या सर्व वैद्यांना सोडा. एका आठवड्याच्या आत मी आपण म्हटल्याप्रमाणे औषध तयार करून आणतो."

"वैद्य म्हणावे तर अशा माणसाला!" असे म्हणत राजाने सर्व वैद्यांना सोडायला सांगितले.

त्यानंतर काही दिवसांनी तो वृद्ध मनुष्य महाराजांना येऊन भेटला आणि ताडफळा- [illegible] म्हणाला–"प्रत्येक माणसाला एक गुंजभर त्यातले औषध खायला दिले तर त्याला आयुष्यभरात कधी भूक लागणेच शक्य नाही."

राजाने ते औषध घेतले आणि त्या वृद्ध माणसाचा सत्कार करून ते औषध आपल्या नागरिकांना वांटले. राजासमोर कोणी ते औषध घेतले नाही. म्हणून त्यांना नेहमी सारखीच भूक लागत राहली. तरी गावात ही बातमी पसरली की कोणाला भूक लागत नाहीशी झाली आहे.

वृद्ध मंत्री राजाजवळ येऊन म्हणाला– "महाराज! नागरिकांनी आणि प्रजेने काम करायचे सोडले आहे. त्यांना आतां [illegible] नृत्य गान आणि तमाशात गुंग झाले आहेत. कोण लहान कोण थोर याचा विचार कोणाच्याही मनात राहला नाही."

"सर्वात मोठा असा भुकेचा प्रश्न सुटला म्हणावयाचा!" राजा म्हणाला.

आणखी दोन दिवसांनी मंत्री राजाला येऊन भेटला व म्हणाला–"सर्वांनी आपले पिढिजात धंदे सोडले आहेत. कोष्टी कापड विणीत नाहीत. न्हाव्यांनी दाढी हजामत करण्याचे काम सोडले आहे. म्हणून नागरिक दाढी मिशा वाढवून रानटी जनावरांसारखे हिंडत आहेत. एकही गरजेची वस्तू मिळत नाहीशी झाली आहे. अन्न धान्यच नव्हेतर सर्वच वस्तू अदृश्य झाल्या आहेत. सोने ओतल्यावरच एखादी वस्तू दृष्टीस पडते."

राजा ते ऐकून काही एक बोलला नाही. गप्प बसून राहला.

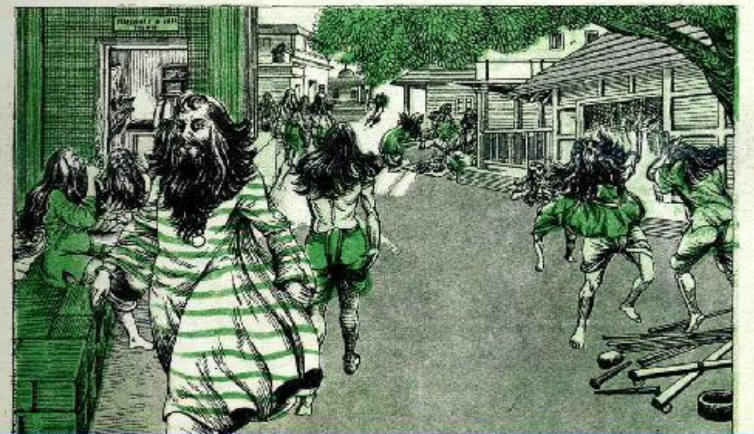
आणखी एक दिवशी मंत्री राजाला भेटून म्हणाला–"प्रजेने बंड पुकारले आहे आणि सर्वत्र अराजकता पसरत आहे!"

राजाला राग आला. "प्रजा इतकी कृतघ्न का झाली आहे? सैन्य तयार ठेवायला सेनापतींना निरोप पाठवा!" राजा म्हणाला.

"आतां आपल्याजवळ सैन्य कोठे आहे, महाराज? कित्येक सैनिक नोकरी सोडून निघून गेले आहेत!" मंत्री म्हणाला.

इतक्यात सेनापती धाबऱ्या घुबऱ्या स्वागत येऊन म्हणाला–"महाराज! आपल्या शत्रू

चंडप्रचंड सैन्य घेऊन आपल्या राजधानीवर चालून आला आहे व त्याने राजधानीला वेढा दिला आहे."

"तरमग आतां काय करायचे?" राजाने विचारले.

"शत्रूला शरण जाण्या व्यतिरिक्त दुसरा काही उपाय दिसत नाही, महाराज!" सेनापती म्हणाला.

तो असे सांगत असतांच शत्रूचे सैनिक आले. त्यांचा नायक राजाजवळ येऊन म्हणाला—"आपले राज्य आम्ही स्वाधीन करून घेतले आहे. तुम्ही व्यर्थ विरोध करून आपला जीव धोक्यांत घालण्याचा प्रयत्न करू नका."

"आतां विरोध कोठून करणार मी? ह्या भुकेच्या औषधाने माझे डोके ताळ्यावर आले आहे. मी तुमचा बंदी व्हायला तयार आहे." राजा म्हणाला.

इतक्यात पोलादी कांब फिरवीत तो वृद्ध वैद्य येऊन म्हणाला—"भुकेचे औषध हे सर्व [illegible] होते ते कोणी ऐकले का?"

"तेच मी आतां भोगतो आहे!" राजा म्हणाला.

"आतां तरी आपले डोळे चांगले उघडले, हे आपले नशीबच मानले पाहिजे." असे म्हणत वैद्याने आपला वेष टाकून दिला आणि आपल्या खऱ्या वेषात प्रगट होऊन मंत्री म्हणाला—"महाराजांनी क्षमा करावी! पैसे झाडाला लागत नाही की मंत्राने झाडाला आंबे लागत नाहीत. औषधाने भूक मरत नाही. आपल्या हातून काही योजनेप्रमाणे काम व्हावे या हेतूने मी हे सर्व नाटक रचले होते. शत्रुसैनिक म्हणून आले ते आपल्या सैन्यातले लोकच होते. आपल्याला बंदी कोण करणार? देशाचे धन सत्कार्यासाठी प्रजेच्या हितासाठी खर्च व्हावे यासाठी योजना करू या, म्हणजे देश शस्यश्यामल होऊन सर्वत्र सुख व शांती नांदू लागेल!"

तीन पैशांचे पुण्य

एका गावी सुब्बुशेट नावाचा एक व्यापारी रहात असे. त्याला पैसा म्हणजे जीव की प्राण वाटे. त्याच्या बायकोला नवऱ्याच्या चिक्कूपणाचा तिटकारा होता. परंतु नवऱ्याचा स्वभाव ओळखून ती शक्यतोंवर संभाळूनच खर्च करी. तरी तिला कधी धार्मिक कार्य करायचे असले म्हणजे ती हट्ट करून आवश्यक तेवढा खर्च करी.

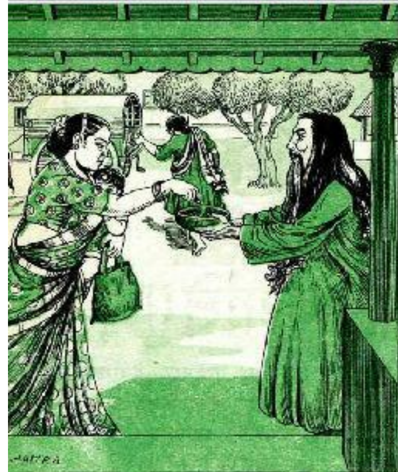
उपभोगायला पुष्कळ पैसा असूनही सुब्बुशेटला मूलबाळ नव्हते. ती त्यांच्या आयुष्यात फार मोठी उणीव होती. मीनाक्षीने कित्येक देवीदेवतांचे नवस केले आणि त्यांना सांकडे घातले. तिने पुष्कळ दानधर्म करण्याचे कबूल केले. परंतु तिला यश मिळाले नाही. शेवटी अगदी कंटाळा आल्यावर तिने नवऱ्याला एका वर्षात व्यापारात जो फायदा होईल त्यातल्या रुपयाला एक पैसा याप्रमाणे देवाधर्माला देईन असा देवाजवळ नवस केला.

सुदैवाने नवसाला देव पावला व तिला दिवस राहले आणि एक सुंदर मुलगा झाला. तिने मुलगा झाल्यावर मागितलेल्या नवसाची गोष्ट नवऱ्याला सांगितली. सुब्बुशेट दचकून तिला म्हणाला—"तुझं डोकं तर फिरलं नाही? मिळकतीतला रुपयाला एक पैसा म्हणजे काही नाही तरी दोनतीन हजार रुपये तरी नक्कीच होतील! पुन्हां असल्या गोष्टी करीत जाऊ नकोस!"

मीनाक्षी कंबरेवर हात ठेवून म्हणाली—"तुम्ही या बाबतीत तरी काही बोलता कामा नये. हा देवाशी झालेला व्यवहार आहे. मुलाच्या जीवाला काही झालं तर माझं प्रेतच तुमच्या दृष्टीस पडेल, सांगून ठेवते!"

सुब्बुशेट काही एक बोलला नाही, होकार देऊन गप्प बसला. देव फार क्रोधी असतो

श्री रं. श्री. हेगडे

असं त्याने ऐकलं होतं. त्याचं भय वाटत होतं त्याला. विचार, करून बायकोला म्हणाला—"तू मागितलेला नवस मी या खेपेस मानतो. परंतु सांगून ठेवतो असले नवसबिवस मागत जाऊ नकोस बुवा!"

"मला नाही वाटतं कळत!" मीनाक्षी म्हणाली.

काही दिवसांनी सुब्बुशेट बायकोला व मुलाला घेऊन देवाला निघाला. मीनाक्षीने नवसाची रक्कम देण्यासाठी म्हणून आपले ठेवणीतले पैसे घेऊन आली होती. रुपयाला पैसा याप्रमाणे हिशोब सांगून सुब्बुशेट बरोबर एक हजार रुपये घेऊन आला होता.

नये." मीनाक्षी नवऱ्याला सावध करीत म्हणाली.

वाटखर्चासाठी आणखी एक हजार रुपये घेऊन सुब्बुशेट प्रवासाला निघाला होता. घराला कुलुप लावताना सुब्बुशेटला एक बैरागी उभा असलेला दिसला.

"प्रवासाला निघण्याच्या ऐन वेळी काही शुभ व्हावे तर त्या ऐवजी हा काळतोंड्या बैरागी समोर उभा!" सुब्बुशेटने या शब्दात त्या बैराग्यावर तोंडसुख घेतले.

बैरागी म्हणाला—"शेटजी! तीर्थदर्शनाला निघण्यापूर्वी दानधर्म करावा असं आहे. रात्रभर उपाशी आहे. काय असेल ते वाढा."

"गप्प रहा! तुझ्या या उपदेशाचीच जणुकाही वाट पहात होतो मी! तुझं ते तीन पैशांचं पुण्य मी गाठीला बांधायला तयार नाही. हजारो रुपये खर्च करून देवाकडून डोंगरा एवढे पुण्य मिळवायला निघालो आहे." सुब्बुशेट म्हणाला.

सुब्बुशेट म्हणाला ते ऐकून मीनाक्षीला वाईट वाटले. समोर नवरा चालला होता. त्याला दिसणार नाही अशा तऱ्हेने तिने पिशवीतून दोन लाडू काढून त्या भिकाऱ्याला दिले आणि कमरेला खोचून ठेवलेले तीन पैसे काढून तेदेखील त्याला दिले.

वेळी तिकडे गेली. बायकोवर संतापून तो म्हणाला—"सर्व पैसे येथेच खर्च करून टाकलेस तर परत येतांना भीक मागावी लागेल, लक्षात असू दे."

"जाऊ द्या हो! बिचारा तो केव्हांपासून उपाशी वाट पहात होता! त्याला खायला काही नाहीतर निदान तीन पैसे तरी त्याच्या हातावर ठेवले." मीनाक्षी म्हणाली.

तीर्थक्षेत्रात पोचल्याबरोबर सुब्बुशेटने उतरायला धर्मशाळेत एक चांगलीशी खोली पाहून ठरविली. कारण जवळ चार पैसे होते आणि बायकोच्या अंगावर दागिने पण होते. म्हणून सर्व वस्तू नीट संभाळून ठेवल्या आणि आंघोळ केल्यावर बदलायला आवश्यक कपडे घेऊन दोघं स्नानाला निघाली. कुंडात स्नान वगैरे उरकून देवळात गेल्यावर सुब्बुशेट मीनाक्षीच्या हातात एक हजार रुपये देत म्हणाला—"माझ्याजवळ आणखी एक हजार आहेत. एक हजार देवाच्या पेटीत टाक बाकी हजार परत प्रवासाला हवेत."

"ब...रं!" म्हणाली मीनाक्षी.

देवाच्या पेटीत टाकतांना इतर वस्तूंबरोबर नवऱ्याने दिलेले एक हजार रुपये मीनाक्षीने पेटीत टाकले. ती गोष्ट लक्षात राहली नाही आणि जणुंकाही त्यालाच पुण्य

मिळावे म्हणून सुब्बुशेटने जवळचे एक हजार रुपयेसुद्धां पेटीत टाकले. दोघं बाहेर आल्यावर सुब्बुशेट बायकोला म्हणाला—"पैसे संभाळून ठेव बरं का! सगळे चोर आहेत इथे!"

"स्वत: जवळ पैसे ठेवून मला संभाळून राहायला सांगता आहां का?" चकित होऊन मीनाक्षीने विचारले.

सुब्बुशेटच्या लक्षात लगेच आले, चूक झाली. सुब्बुशेट देवळाच्या अधिकाऱ्याकडे झालेली चूक सांगून हजार रुपये परत मिळतात का पाहून प्रयत्न करायला गेला. परंतु काही एक उपयोग झाला नाही.

मीनाक्षी त्याला म्हणाली—"तुम्हीच केली असेल चूक. देवाच्या वांट्यातले पैसे

चुकीचा हिशोब झाल्याने काही पैसे राहून गेले असतील कदाचित!” सुब्बुशेट धोबाडीत बसल्यासारखा गप्प राहला.

त्या दोघांजवळ सर्व मिळून जे पैसे उरले होते ते एक दिवसाच्या खर्चा इतके सुद्धां नव्हते. वाटेत उपास काढीत, शक्य झाले तेथे भीक मागत, नानाप्रकारचे कष्ट व अपमान सहन करीत दोघं घरी पोंचली. पुष्कळ दिवसांनी तीर्थयात्रा संपवून सुब्बुशेट सकुटुंब परतले, तेव्हां शेजारपाजारचे लोक भेटायला आले. आश्चर्य म्हणजे, ते निघाले तेव्हां जो बैरागी दारात भेटला होता तो देखील तेथे होता. तोसमोर येऊन सुब्बुशेटला म्हणाला:–“शेटसाहेब तीर्थयात्रा सुखरूप पार पडली ना!”

सुब्बुशेट चिडून जाऊन म्हणाला–“पडली खूप सुखरूप पार पडली! सारी वाट भीक मागत परत यावे लागलं! झालं का समाधान तुझ्या मनाचं?”

“तुम्ही निघताना म्हटलेले तेच ना? बरं येतो!” असे म्हणत बैरागी तेथून निघून गेला.

[illegible] बैरागी जागला खरा!” एक बाई म्हणाली.

“तसं कां म्हणता बाई?” सुब्बुशेटने तिला विचारले.

“कां विचारतां? तुम्ही गेलात त्या दिवसापासून तो बैरागी तुमच्या घरासमोर कुभ्यासारखा राखण करीत बसला होता. परवां रात्री तुमच्या घरात चोरी करायला चोर आले होते. बैराग्याने त्यांना पाहिले आणि ओरडला. चार लोक जमा झालेले पाहून चोर पळून गेले. त्या बैराग्याला तुम्ही काय काय बोललात, जणुंकाही त्यानेच चोरी केली होती तुमच्या घरात!” ती बाई म्हणाली.

“तीन पैशाचं पुण्यच कामांला आलं तर! आमचं सर्वस्व वाचलं?” बायको सुब्बुशेटकडे पहात म्हणाली.

सुब्बुशेटला आपल्या अविवेकपूर्ण बोलण्याबद्दल पश्चात्ताप झाला. त्या दिवसापासून दानधर्म करण्यात सुब्बुशेटने कुचराई दर्शविली नाही.

गुरूच्या विद्या गुरूस फळली

एका गरीब शेतकऱ्याकडे एक दुभती गाय होती. तिला पाहिल्यापासून त्या गावच्या पुरोहिताच्या डोळयात ती गाय भरली होती. त्याच सुमारास त्या शेतकऱ्याचा बाप मेला. अग्निसंस्कारापासून सर्व अंत्यसंस्कार त्या पुरोहिताच्या सांगण्याबरहुकूम करण्यात आले. पुरोहित त्या शेतकऱ्याला म्हणाला–“बाबा रे! तुझा बाप स्वर्गलोकी जायला हवा असेल तर वैतरणी पार करावी लागेल. त्या नदीत भयंकर मोठमोठ्या मगरी सुसरी आहेत. ती नदी पार केल्याशिवाय स्वर्गप्राप्ती अशक्य आहे. पण एक उपाय आहे. तू ब्राह्मणाला दुभती गाय दान कर. तिचे शेपुट धरून तुझे बाबा वैतरणी पार करू शकतील.”

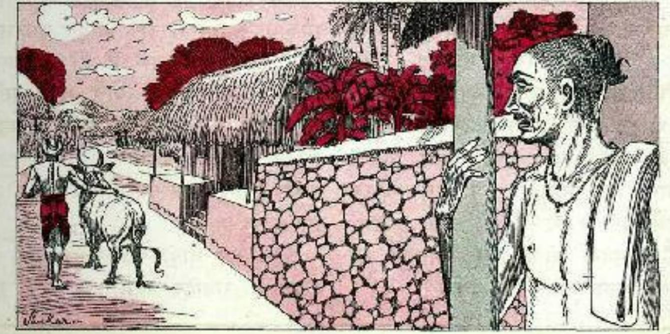
शेतकऱ्याने आपली दुभती गाय दान करून पुरोहिताच्या घरी आणून बांधली. परंतु बापाच्या मृत्यूपेक्षा, हे गोदान त्याला अवघड वाटले. चारपांच दिवस गाय दान केल्याचे अपार दुख त्याला झाले. शेवटी तो पुरोहिताच्या घरी जाऊन म्हणाला–“गुरुजी! एक शंका विचारू का?” भटजी म्हणाले–“विचार ना!” शेतकऱ्याने विचारले–आतापर्यंत आमचे बाबा वैतरणी पार गेले असतील का?”

“अरे ते केव्हांच पैलतिरी गेले!” पुरोहित म्हणाले.

“त्यांना पुन्हा परत तर नाही ना फिरविणार?” शेतकऱ्याने विचारले.

“एकदां वैतरणी पार झाली की परत यायचे नावच नको काढायला!” पुरोहित म्हणाले.

“तर मग मी आपली गाय परत घेऊन जातो!” सांगून शेतकरी गाईला घेऊन निघाला.

लग्नाशिवाय हुंडा

सखाराम नावाच्या एका माणसाला एक मुलगा होता. त्याचे नाव शंकर होते. मुलगा मोठा होऊ लागला तसतसें आपला मुलगा फुकट कुचकामाचा आहे असे सखारामाला वाटू लागले. म्हणून सांगितलेले काम मुलाने करीत जावे असे वळण सखारामाने मुलाला लावले. म्हणून तो एक निव्वळ बोळू निघाला. त्याला एक गोष्ट मात्र उत्तम येत असे व तो ती स्वतः शिकला होता. गावातल्या तलावात डुंबताना तो बुडी मारून बराच वेळ दम धरून पाण्यात राही. त्याची त्याला चांगलीच संवय झाली होती.

मुलाचे लग्न करून दिल्यावर त्याला अक्कल येईल असे सखारामाला वाटले. मुलाला आई नव्हती. सून आली म्हणजे जेवणाखाणाची पण सोय होईल हा विचार-देखील मनात होता. परंतु गावात या दुधखुळ्याला मुलगी कोण देणार?

तेव्हां शेजारच्या गावी एक चांगली मुलगी आहे. हे ऐकून सखारामाने ते स्थळ पाहण्याचा विचार केला. सखारामाने मुलगी पहायला जाते वेळी मुलाला कसे वागायचे हे समजावून सांगितले. म्हणाला– "जाताना प्रथम दाराबाहेर वहाणा काढून ठेव आणि तू खुर्चीवर बस. कळलं का?" असं पुन्हां पुन्हां विचारले.

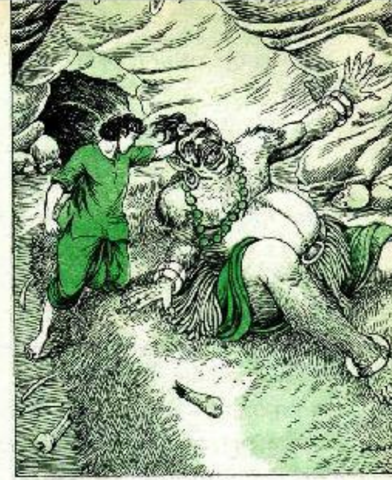
शंकरने बाप जे जे म्हणाला ते ध्यान-पूर्वक ऐकल्यासारखे डोके हलवून सांगितले. नंतर बापाने सांगितले ते तो मनातल्या मनात घोकत राहला. त्याच मनःस्थितीत तो गाडीत बसला. परंतु वाटेत तोंडपाठ केलेल्या गोष्टी एकदम उलट्या झाल्या. कारण त्याने समजल्याशिवायच त्या गोष्टी पाठ केल्या होत्या.

त्याने त्या गावी पोचल्यावर मुलीच्या घराच्या दाराबाहेर वहाणा न ठेवतां त्या [illegible] आणि [illegible] जाऊन बसला.

मुलाचे रूप आणि वागणे पाहूनच मुलीच्या बापाने त्याची किंमत केली. मुलीला दाखविण्याचा विचारच त्याने मनांतून काढून टाकला आणि म्हणाला– "या नंदीबैलाला मी आपली मुलगी देणार नाही!" असे सांगून त्याने दोघां बापलेकांना बाहेरच्या बाहेर निरोप दिला.

घरी येतांच सखाराम शंकरला रागावून म्हणाला–"आतां तुझे लग्न या जन्मात होत नाही. एखादा माथेफिरू कोणी असेल त्याने तुला मुलगी दिली तर देईल" असें सांगत कपाळ दोन्ही हातात धरून बसून राहला.

त्याला मुलगी देणारा कोणी माथेफिरू मिळतो का पाहण्यासाठी शंकरने घराबाहेर जाण्याचे ठरविले. तो त्या रात्रीच घरा-बाहेर पडला आणि पाय नेतील तिकडे चालू लागला. तीन दिवस चालत राहल्या-वर चवथ्या दिवशी काळोख पडण्याच्या सुमारास तो एका डोंगराळ प्रदेशात येऊन पोचला. त्याला एका गुहेतून एक विचित्र आवाज ऐकू आला. एक राक्षस त्या गुहेत झोपला होता. त्याच्या घोरण्याचा आवाज त्याला ऐकू आला होता.

शंकर त्या गुहेत शिरला. त्याच्या केसांना व शेंडीला माती व चिखल लागला होता तो शंकरने पाहिला. 'मला मुलगी देणारा माथेफिरू मी येणार आहे हे कळतांच घाबरून जाऊन येथे लपून बसलेला दिसतो आहे तर!' असा विचार करून शंकरने त्याची शेंडी धरून जोरजोराने त्याचे डोके हलविले.

राक्षस एक मोठी जांभई घेत उठला व मोठ्या घोगऱ्या आवाजात म्हणाला– "कोणी रे मला उठविले ते?"

"मुलीला द्यायचे सोडून येथे काय करीत होतास रे माथेफिरू माणसा? ताबडतोब हुंडा देऊन मुलीशी माझे लग्न करून दे!" असे

श्री श. ना. कुलकर्णी

म्हणत शंकरने राक्षसाचा कान जोराने पिळला.

अर्थातच राक्षसाला भयंकर राग आला. त्या रागात शंकरला त्याने फाडून कच्चा खाऊन टाकले असते. परंतु मध्यंतरी आंतल्या गुहेतून राक्षसाची बायको आली. तिने शंकर म्हणाला ते ऐकले होते म्हणून ती बाहेर आली. कारण तिला एक मुलगी होती. ती सुटलेल्या अंगाची होती, त्यामुळे किती प्रयत्न केला तरी तिचे लग्न होत नव्हते.

म्हणून बाहेर येताच राक्षसीण रागाने नवऱ्याला म्हणाली–"तू कसा काय रे झोपा काढतो आहेस? जांवई आला तर त्याचा आदर सत्कार काहीतरी करायला हवा की नाही?"

[illegible] असे म्हणत शंकरने गुहेत एकदां नजर फिरविली.

"ती आतांच बाहेर वनविहाराला गेली आहे. आणखी एक प्रहरभर तरी येईलसे वाटत नाही. दमून आला असशील. एक झोप होईल तुझी!" राक्षसीण म्हणाली.

शंकरने राक्षसिणीने दिलेली फळे खाऊन दूध पिऊन घेतले आणि गुहेच्या आतल्या बाजूस जनावरांच्या कातड्या वरच आडवा झाला.

शंकर बराच हृष्टपुष्ट होता. त्याला खाऊन टाकावे असे राक्षसाला वाटले. परंतु शंकर झोंपला होता त्या गुहेच्या वाटेवर राक्षसीण बसलेली होती.

[illegible] परतली. तिने आल्यावर जो आरडा ओरडा झाला तेवढ्याने शंकरची झोप मोडली. तो मायलेकींचे संभाषण ऐकू लागला.

"इतक्या दिवसांनी तुला तुझा नवरा हुडकत आला ग बाई!" आई म्हणाली.

"कोठे आहे? कोठे आहे तो?" म्हणत मुलगी शंकर झोपला होता त्या गुहेत पाहू लागली. अर्धवट डोळे उघडून शंकरने राक्षसिणीच्या मुलीला पाहिले व दचकला. आईबापांपेक्षां भयंकर रूप होते तिचे.

राक्षसकुमारी शंकरला पाहून म्हणाली–"लोण्यासारखा दिसतो आहे ग!"

"म्हणजे तू त्याला खाऊन का टाकणार? तेवढे मात्र करू नकोस ग बाई! याला सोडून तुझ्याशी लग्न करायला कोण येईल?" असे सांगून आईने मुलीला जपून बोलायला व वागायला सुचविले.

"मला सांगितलेस ते ठीक, मान्य! परंतु बाबांचं काय? मनुष्य हाती लागला तर त्याला खायला सोडतील का?" मुलगी म्हणाली.

"म्हणूनच तर मी बाहेर गेले नाही आणि पाहारा देत बसले आहे. मी काही वेळ जरा फिरून येते. मी परत येईपर्यंत तू पाहारा दे." असे सांगून राक्षसीण बाहेर निघून गेली.

राक्षसकुमारी शंकरकडे पहात असतांना तिच्या मनात त्याला धरून खाण्याची इच्छा वाढत गेली. गुहेतच त्याला मारून खाल्ले

तर आई तिला जिवंत सोडणार नाही ही भीती तिला वाटत होती. म्हणून राक्षसकुमारी शंकरला जागे करून म्हणाली–"लग्नाची सर्व तयारी झाली आहे, चल बाहेर जाऊ या."

सर्व संभाषण शंकर ऐकतच होता. तिची लबाडी त्याने ओळखली.

"ते काही नाही, हुंड्याची रक्कम समोर ठेवल्याशिवाय लग्नाची गोष्ट काढू नकोस!" शंकर म्हणाला.

राक्षसकुमारी गुहेत गेली आणि एका कातड्याच्या पिशवीत हिरे, माणके आणि सोने घेऊन आली. तिने ती पिशवी शंकरला दिली व म्हणाली–"चल आता!"

शंकरने कातड्याच्या पिशवीचे तोंड बंद केले आणि पिशवी खाकेत ठेवून राक्षसकुमारीच्या पाठीमागून बाहेर निघाला.

गुहेबाहेर आल्याबरोबर तो राक्षसकुमारीला म्हणाला–"स्नान केल्याशिवाय कसं काय? पहिल्याने स्नान केले पाहिजे."

[illegible] बोलावून घेऊन गेली. त्याने पिशवीसह तलावात बुडी मारली आणि तलावाच्या तळाला जाऊन बसला.

राक्षसकुमारीने बराच वेळ वाट पाहिली, परंतु तो बाहेर आला नाही. तिला पाण्याची फार भीती वाटे. उद्यां त्याचे प्रेत पाण्याबाहेर फुगून वर येईल तेव्हां त्याला धरून खाता येईल असा विचार करून ती आपल्या गुहेत निघून गेली.

नंतर शंकरने पाण्यावर डोके काढून राक्षसकुमारी तेथे नसल्याची खात्री करून घेतली आणि पिशवी घेऊन तलावाबाहेर आला आणि सरळ घरी आला.

जवळ पैसे खूप होते म्हणून शंकरला चांगले स्थळ लाभले. शंकर किती मूर्ख असला तरी त्याचा मुलगा तसाच मूर्ख निघणार नाही, असा विचार करून सखारामाने मनाचे समाधान करून घेतले. शंकरने देखील काही दिवसांनी तो निव्वळ मूर्ख नसल्याचे दाखवून दिले.

सांपडला तो चोरच!

एका चोराने एका शेतकऱ्याच्या आवारातून एक बकरी चोरून आपल्या घरी आणली. बकरी पाहून चोराची बायको म्हणाली–"तीन चार दिवसांनी आठवड्याचा बाजार आहे, तोंपर्यंत हिचे मिळेल तेवढे दूध काढून पिऊन घेऊ या."

बाजाराच्या दिवशी चोर पहाटे काळोख असतांनाच उठला आणि बकरीला घेऊन बाजाराच्या वाटेने चालू लागला. अजून चांगले उजाडले नव्हते. चोर ज्या वाटेने जात होता त्या वाटेवर एका झाडाखाली एक मनुष्य झोपलेला होता. त्याच्या बोचक्यात काहीतरी बांधून ठेवले असल्याची शंका चोराला वाटली. चोराने आपली चाहूल लागू दिल्याशिवाय बोचके सोडले तर त्यात एक सोन्याची अंगठी सांपडली.

चोराने बकरीला तेथेच सोडले आणि प्रथम कोठेतरी जाऊन ती अंगठी विकून टाकण्याचे त्याने ठरविले. ती अंगठी आपल्या गावातल्या जव्हेऱ्याकडे विकली तर त्याला क़दाचित् संशय येईल, असा विचार करून तो शेजारच्या गावच्या जव्हेऱ्याकडे गेला.

जव्हेऱ्याने ती पाहिल्याबरोबर त्याला त्याने अगदी तशीच अंगठी तयार करून गांवच्या जमीनदाराला विकल्याचे आठविले. त्याने लगेच जमीनदाराला ती गोष्ट कळविली आणि अंगठीची किंमत

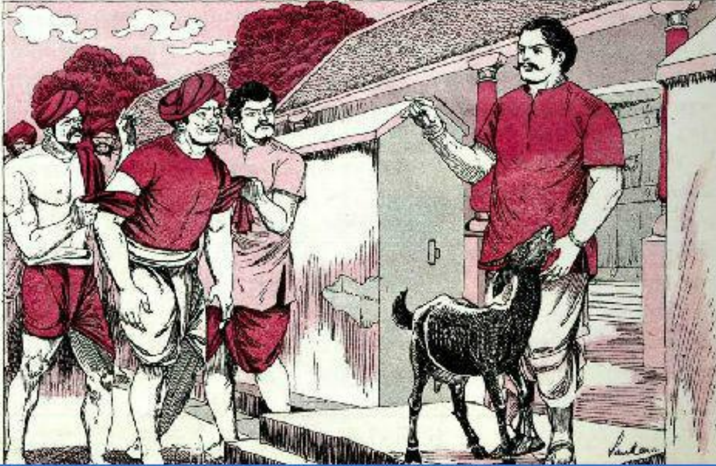
श्री पद्माकर, र. रणदिवे

ठरविण्यासाठी चोराला बोलण्यात गुंतवून ठेवले. जमीनदाराने आपल्या नोकरांना जव्हेऱ्याच्या दुकानात पाठविले. त्यांनी चोर जे काही म्हणाला तिकडे दुर्लक्ष केले आणि त्याला खूप बडवून काढले.

मध्यंतरी झाडाखाली जो मनुष्य झोपला होता जागा झाला आणि त्याच्या बोचक्या-तली अंगठी नाहीशी झाल्याचे त्याला आढळून आले. अंगठी मिळाली या आनंदात तो देहभान विसरून घोरत पडला होता. परंतु अंगठी नाहीशी झाल्याचे कळल्यावर मात्र रडू लागला.

तेवढ्यात त्याला जवळच बकरी ओरडत असल्याचा आवाज ऐकू आला. जवळपास कोणी मनुष्य त्याला दिसला नाही. म्हणून ते ... घेऊन ... ...च्या बाजाराला निघाला. तिला विकले तर चार पैसे हाती लागतील असे त्याला वाटले. तो त्या बकरीला घेऊन एका शेतकऱ्याच्या घरासमोरून जात असतां त्या शेतकऱ्याने बकरीला पाहून व ती आपलीच असल्याचे ओळखले. याशिवाय स्वतःच्या घरा शेजारी पोंचतांच बकरी जोराने ओरडू लागली. शेतकऱ्याने चोराला पकडले. ती बकरी त्याचीच हे शेजाऱ्यांना माहीतच होते. म्हणून सर्वांनी मिळून त्या माणसाला खूप बडवून काढले.

म्हणून एका चोराने चोरी केली आणि त्याची शिक्षा दुसऱ्या चोराला भोगावी लागली.

पराचा कावळा

एका देशाचा युवराज तरुण होता. त्याला कोणत्याही गोष्टीचा संशय आला की तो आपल्या मंत्र्याला विचारीत असे. एकदां त्याने आपल्या मंत्र्याला संभाषणाच्या संदर्भात विचारले–"तुम्ही आमच्या बाबांच्या जवळ प्रत्येक गोष्ट एकांतात बोलतां ते का?"

"ते मी नंतर सांगेन!" मंत्री म्हणाला.

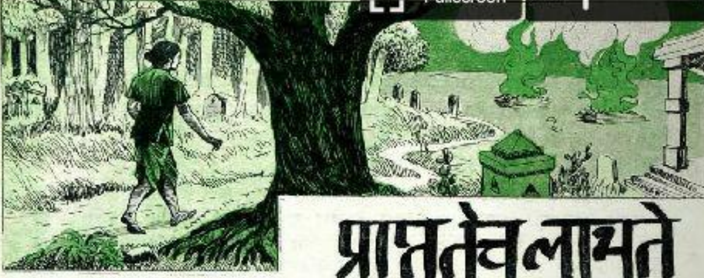
दुसऱ्या दिवशी दोघे कोठे तरी जात असतां मंत्री युवराजाला म्हणाला–"आज आपल्या शिपायांनी आपल्या शेजारच्या ब्रह्मदत्त राजाच्या दोघां हेरांना कैद केले." ती गोष्ट तो मुद्दामच इतक्या मोठ्याने म्हणाला होता की पाठीमागून येणाऱ्या नोकरांना ते ऐकू जावे.

नोकरांनी त्या दिवशी रात्री आपल्या घरी गेल्यावर आपापल्या बायकांना त्यांना वाटले तसे थोडे फार तिखटमीठ लावून ब्रह्मदत्ताच्या हेरांना पकडले असल्याचे वर्णन करून सांगितले. एकाने राजवाड्यात शत्रूचे हेर पकडले गेल्याचे सांगितले तर आणखी एकाने राजा व मंत्री दोघांचे या विषयी बरेच बोलणे झाल्याचे सांगितले. आणखी एकाने ब्रह्मदत्ताचे सैन्य राजधानीच्या सरहद्दीपर्यंत चालून आल्याचे सांगितले. आतां युद्ध होणार हेदेखील आणखी एकाने सांगायला कमी केले नाही.

दुसऱ्या दिवशी गांवभर युद्ध सुरू होणार आणि सैन्य कूच करीत आहे, अशा अफवा पसरल्या. गावात गोंधळ उडून गेला. प्रजेने साठेबाजी सुरू केली. व्यापाऱ्यांनी किंमती वाढविल्या. शेवटी राजाने दवंडी पिटवून युद्धाच्या अफवा खोट्या असल्याचे जाहीर केल्यानंतरच पुन्हां राज्यात स्थिरस्थावर झाले.

मंत्री युवराजाला म्हणाले–"पाहिलेत का युवराज, एका लहानशा गोष्टीचा केवढा ग्वगवा झाला तो!"

प्राप्त तेच लाभते

रामपूर नावाच्या गावी गोपाळशास्त्री नावाचे एक शास्त्रीबुवा आपल्या घराच्या ओसरीत काही मुलांना शिकवीत होते. एकदां ते शिकवीत असतां कोणत्या तरी संदर्भात म्हणाले–"आपण एक तांब्या घेऊन विहिरीवर गेलो काय किंवा नदीवर गेलो काय तेवढा तांब्या भरूनच पाणी मिळणार. तेच आपल्याला प्राप्त असते. आपण सोन्याच्या पर्वताजवळ गेलो काय की स्मशानात गेलो काय आपल्याला जे प्राप्त असते तेवढेच लाभते!"

शास्त्रीबुवांच्या शिष्यांच्या डोक्यात त्या उपदेशांचा कितपत प्रकाश पडला कोण जाणे, परंतु त्याच वेळी शास्त्रीबुवांच्या घरासमोरून जाणाऱ्या शिवू नावाच्या माणसाला मात्र त्याचा चांगला बोध झाला.

शिवू हा त्या गावच्या पुजाऱ्याचा मुलगा होता. गावकऱ्यांना किंवा गावातल्या मुलांना शिवू म्हणजे फुकटात मिळालेले करमणुकीचे एक साधन होते. पंचवीस वर्षांचा झाला असूनही त्याला अद्याप थोडादेखील व्यवहार कळत नव्हता की काही काम करता येत होते. त्याच्या बापाने त्याला कितीदां सांगितले असेल–"अरे माझ्याबरोबर देवळात येऊन बसत जा. पूजा करता आली तर चार पैसे मिळतील." परंतु शिवूने बापाने सांगितलेले कधी लक्ष देऊन ऐकले नाही की केले नाही. घरात त्याला कोणी घरातल्या माणूस मानीत नसे.

कोठेतरी निघून जाण्याच्या विचाराने निघाला असतां शिवूला गोपाळ शास्त्र्यांच्या घरासमोर पोचताच काही मार्ग सांपडल्यासारखे वाटले. सोन्याचा डोंगर कोठे आहे बरं? खरोखरी आहे की नाही हेच मुळात माहीत नाही, परंतु गावाच्या उत्तरेला स्मशान आहे, एवढे मात्र त्याला नक्की माहीत होते.

त्या दिवशी रात्री शिवू पोटभर खाऊन पिऊन स्मशानाच्या बाजूला गेला. काळोखांत त्याला निरनिराळ्या आकृती व थडगी मात्र दिसत होती. दोन प्रेते जळत असलेली पण त्याला दिसली. स्मशानाच्या मध्यभागी एक मंडप होता. त्याच्या नशिबात काय प्राप्त आहे हे पाहण्यासाठी तो त्या मंडपात गेला. काय करावे या विचारात तो क्षणभर डोळे मिटून बसून राहला. तसा विचार करीत बसला असता त्याला झोप केव्हां लागली, हे त्याचे त्यालाच कळले नाही.

झोपेत शिवूला त्याचे कपडे धरून कोणी तरी धरीत असल्यासारखे आणि त्याला कोणीतरी गडबडा लोळवीत असल्यासारखे वाटले. परंतु तो स्वभावाचा झोपाळू असल्या कारणाने त्याने डोळे उघडून पाहिले नाही. तो रात्रभर तसाच झोपून होता आणि अंगावर ऊन आले तेव्हां त्याची झोप मोडली. तो उठून बसला आणि आश्चर्य म्हणजे त्याला समोर दोन सोन्याच्या कड्या पडलेल्या दिसल्या. तेच त्याला प्राप्त आहे असे समजून त्याने त्या उचलून नेऊन बापाला दिल्या. त्या पाहून पुजारी चकितच झाला.

तेवढे सोने खर्च होईपर्यंत शिवू नेहमीसारखा गावभर भटकत राहला. त्यानंतर तो पुन्हां स्मशानात जाऊन झोपून राहला. झोपेत त्याला कोणीतरी कोठेतरी कांटे पडलेल्या वाटेने चितेच्या ज्वाळा–मधून घेऊन जात असल्याचा भास झाला. तरी त्याने तिकडे दुर्लक्ष केले आणि जागा झाला नाही. उजाडल्यावर पाहतो तों समोर सोन्याच्या दोन कड्या दिसल्या. तो आनंदाने त्या उचलून घेऊन घरी गेला.

ती गोष्ट गावभर पसरली आणि गोपाळ शास्त्र्यांनासुद्धां कळली. शिवूला मिळत असलेल्या सोन्याच्या मुळाशी त्यांचाच उपदेश असल्याचे देखील त्यांना कळले.

श्री कृ. नि. अवे

आपला उपदेश ऐकून कोणी इतका फायदा मिळवू शकेल या गोष्टीची त्यांना कल्पना देखील नव्हती.

मनुष्य विद्वान असला, साऱ्या जगाला त्याच्या ज्ञानाचा उपयोग होत असला तरी त्याला स्वतःला त्याच्या ज्ञानाचा उपयोग होत नसतो. म्हणूनच लोकां सांगे ब्रह्मज्ञान, पण आपण कोरडा पाषाण ही म्हण जगात रूढ झाली. शास्त्रीबुवा या म्हणीस अपवाद होते असे नाही.

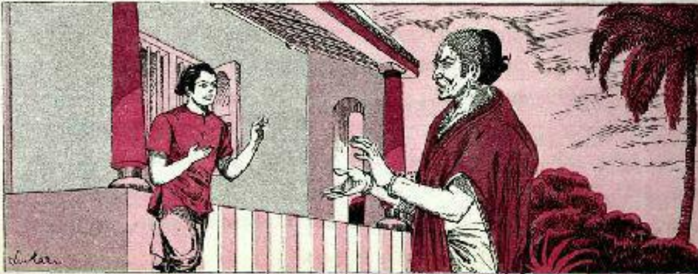
त्यांनी शिवूला बोलावून विचारले– "बाळा! तुला ही न्यायाची गोष्ट दिसते का? मी म्हणालो ते ऐकून तू एकट्याने सोने घेणे बरोबर आहे का?"

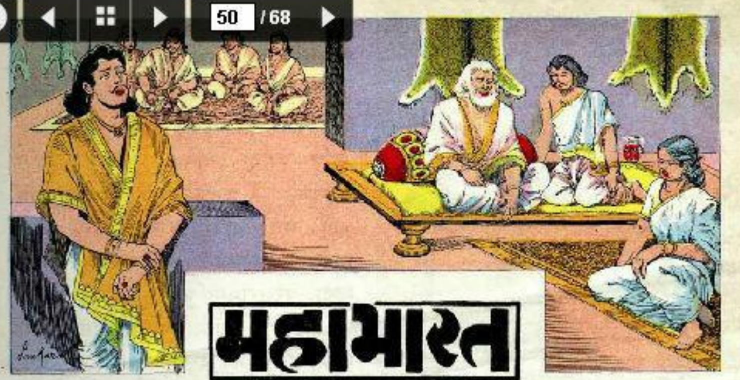
"बरोबर नाही! मी तुमचा वांटा तुम्हांला देतो!" असे सांगून शिवू निघाला.

"ते काही नको रे! स्मशानात तू झोपतोस ती जागा एकदां मला दाखवून दे!" गोपाळ शास्त्री म्हणाले.

शिवूने त्यांना स्मशानांत नेऊन तो झोपत असे ती जागा दाखवून दिली. [illegible] झोपले. झोपेत त्यांना त्यांचे कपडे कोणी तरी ओढीत असल्याचा भास झाला. ते लगेच उठून बसले. एकदम कोठून तरी राख उडत आली आणि त्यांच्या डोळ्यात पडली. त्यांना सकाळ होईपर्यंत झोपच लागली नाही. उजाडल्यावर पाहिले तर समोर सोन्याच्या कड्या नव्हत्या की काही एक नव्हते.

तरी ते दुसऱ्या दिवशी रात्री पुन्हां स्मशानात जाऊन झोपले. झोपेत त्यांना कोणीतरी कोठे तरी काट्याकुट्यातून चितेच्या ज्वाळातून घेऊन जात असल्याचा भास झाला. ते घाबरले आणि त्यांनी डोळे उघडून पाहिले. शुद्धीवर आले तेव्हां ते खरोखरच एका चितेवर उभे होते. त्याच-वेळी शरीर जळू लागल्यासारखे त्यांना वाटले. त्यांनी मागे पाहिले नाही की पुढे पाहिले नाही, धांवत सुटले. काटे बोचत होते, ओरबडलेल्या जागी रक्त येत होते. कसेबसे घरी पोचले. त्यांच्या नशिबी तेच प्राप्त होते!

महाभारत

युद्ध समाप्त झाल्यानंतर पांडवांनी गंगा-तीरावर जाऊन आपल्या सर्व मृत नातेवाइकांचा अंत्यविधी उरकून तिलोदक आदि संस्कार केले व एक महिनाभर शोकवस्त्रे परिधान करून धृतराष्ट्राबरोबर, विदुराबरोबर व स्त्रियांबरोबर राजधानी-बाहेर पर्णशाला बांधून त्यात निवास केला.

त्यानंतर धर्मराजाच्या दर्शनास व्यास-मुनींबरोबर अनेक ऋषीमुनी, त्यांचा शिष्य-वर्ग वगैरे मंडळी आली. धर्मराजाने प्रसं-गानुसार त्या सर्वांचा अतिथिसत्कार केला आणि त्यांना यथोचित आसने बसायला देऊन स्वतः एका जागी बसला.

नंतर तो सर्वांना संबोधन करून म्हणाला–"कृष्णाने आणि भीमार्जुनांनी मला या युद्धात विजय मिळवून दिला. परंतु मला तो विजय असा वाटतच नाही. मी आपल्याच ज्ञाती बांधवांचा वध केला. अभि-मन्यू आणि द्रौपदीचे पुत्र आम्हांला कायमचे सोडून गेले. या शिवाय महादानी शूर व वीर असा कर्ण आमचा सर्वांचा मोठा भाऊ होता हे तिलोदकाच्या वेळी आम्हांला आम-च्या मातेकडून कळले. अशा शूर महारथ्याचा वध कां व्हावा हेच मला कळत नाही!"

ते ऐकून नारदाने कर्णाला मिळालेल्या शापाची गोष्ट सांगितली.

कर्ण द्रोणाचार्यांजवळ विद्याध्ययन करीत असतां अर्जुनाचे धनुर्विद्येत प्राविण्य पाहून त्याचा फार हेवा करीत असे. त्याचप्रमाणे त्याला धर्मराजाची नीतिमत्ता, भीमाचे

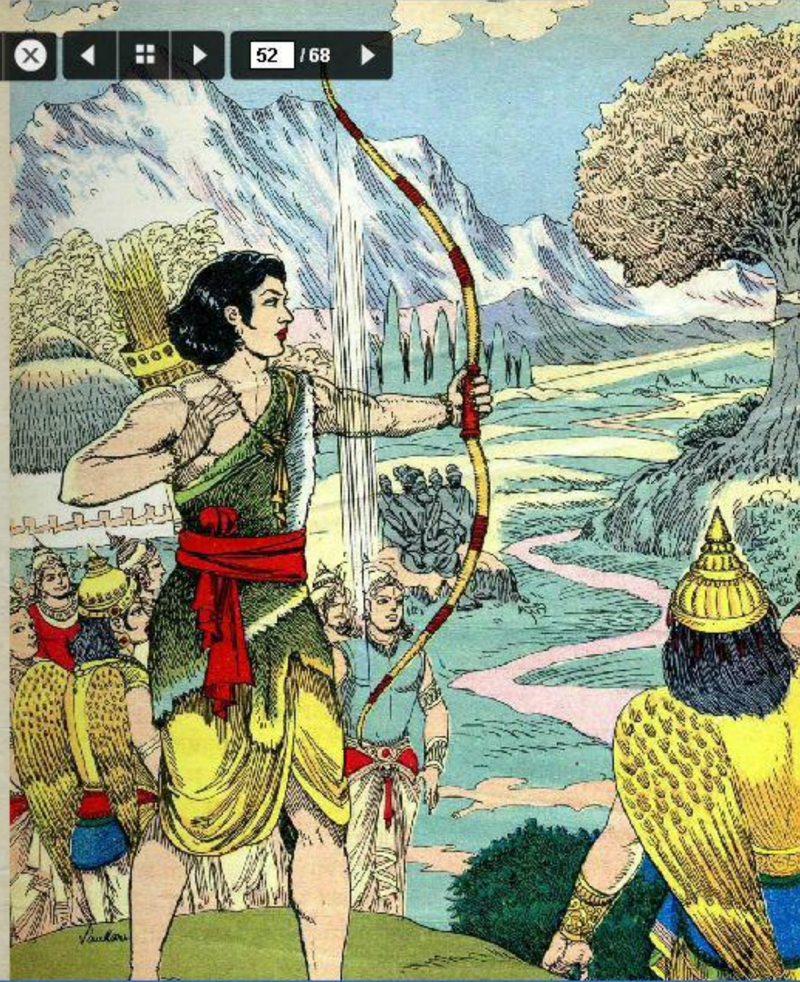
बाहुबळ आणि नकुल सहदेवांचे सौजन्य आणि त्यानंतर कृष्णार्जुनांमधील सख्य हे सर्व पाहून त्याला हेवा वाटत असे. म्हणून त्याने दुर्योधनाशी मैत्री केली.

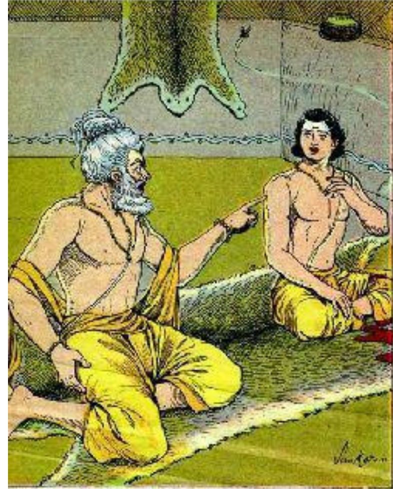
द्रोणाचे शिष्यत्व ग्रहण केल्यावर एके-दिवशी कर्ण द्रोणाचार्यांना म्हणाला–"गुरु-वर्य! आपण आपल्या शिष्यवर्गात मानीत नाही. युद्धात अर्जुनाला काहीतरी करून जिंकावे अशी माझ्या मनात फार फार इच्छा आहे. तेव्हां मला ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग व त्याचा उपसंहार दोन्ही गोष्टी शिकवून देण्याची कृपा करावी."

अर्जुन हा द्रोणाचा पट्टशिष्य! म्हणून द्रोणाचार्य कर्णाला म्हणाले–"तू सूतपुत्र [illegible]! ब्राह्मण आणि क्षत्रिय याशिवाय इतरांस ब्रह्मास्त्र देऊ नये असे आहे!"

ते ऐकून कर्ण महेंद्रपर्वतानजीक परशु-राम तपश्चर्या करीत असत तेथे गेला आणि त्यांना साष्टांग प्रणाम करून म्हणाला–"हे महात्मन! मी भृगुवंशी आहे. मला आपण आपला शिष्य करून घ्यावे. परशुरामाने त्या गोष्टीस होकार दिला. परशुरामाने कर्णाला अनेक शस्त्रा-स्त्रांचा प्रयोग आणि त्यांचा उपसंहार या गोष्टी शिकवून दिल्या. कर्णाने त्या प्रदे-शातल्या यक्ष, गंधर्वादिकांस आपल्या अस्त्र विद्येत मिळविलेल्या प्राविण्याने चकित केले. एकदा कर्ण आपल्या गुरूच्या आश्रमा-शेजारी धनुष्यबाण घेऊन समुद्रकिनाऱ्यावर फिरत होता. त्याला एक गाय दिसली. त्याने त्या गाईला बाण मारून ठार केले. ती गाय एका ब्राह्मणाची होमधेनू होती हे कळले. त्याने लगेच त्या ब्राह्मणाजवळ जाऊन क्षमा मागितली. परंतु त्या ब्राह्म-णाचा राग शांत झाला नाही. त्याने त्याला शाप दिला की युद्धात त्याच्या रथाचे चाक जमिनीत रुतेल आणि शत्रूचा बाण लागून त्याचा गाईचा जीव गेला तसा वध होईल.

कर्णाने परशुरामाला आपल्या निरंतर सेवेने आणि युद्धविद्येत दर्शविलेल्या पांडि-

त्याने खुश केले आणि धनुर्वेदांत प्राविण्य दर्शविले. ते पाहून परशुरामाने कर्णाला ब्रह्मास्त्र शिकवून दिले. गुरुशिष्यांचा परस्पर स्नेह वाढत गेला.

एकदां परशुराम कर्णाच्या मांडीवर डोके ठेवून विश्रांती घेत असता त्याला झोप लागली. तेवढ्यात एक किडा कर्णाच्या मांडीला कुरतुडू लागला. गुरूची झोप मोडू नये यासाठी कर्ण मनाचा धीर करून जागचा थोडादेखील हालला नाही. त्याच्या मांडीचे रक्त वाहूं लागले.

परशुरामाची झोप मोडली तेव्हां त्याला रक्त दिसले. त्याने कर्णाच्या पायाला किड्याने पोखरून काढलेले स्वतःच्या [illegible] पाहिले. त्याला आश्चर्य वाटले व त्याने विचारले–"काय रे! ब्राह्मणात इतकी सहनशक्ती कोठून असणार? तू खरे सांग, कोण आहेस तू?"

खरे बोलला नाही तर परशुराम शाप देतील या भीतीने कर्णाने तो सूतकुळात जन्मल्याचे सांगितले. तेव्हां परशुरामाने त्याला शाप दिला की त्याला स्वयंस्फूर्तीने ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग करतां येणार नाही.

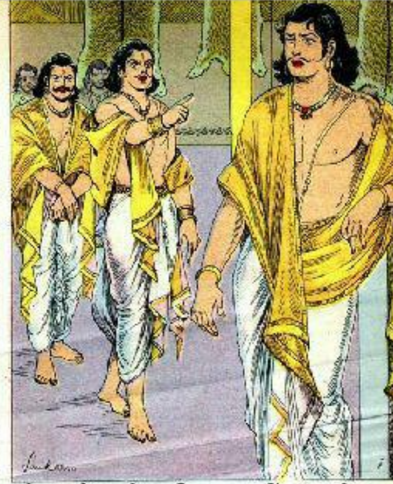
इतके शाप असून ही कर्ण एक शूर योद्धा म्हणून प्रसिद्ध झाला. कलिंगदेशाचा राजा चित्रांगद याने आपल्या मुलीचे स्वयंवर रचले त्यावेळी दुर्योधनाने राजकन्येला पळवून नेले. तेव्हां उपस्थित सर्व राजे त्याच्याशी युद्धाला आले. कर्णाने दुर्योधनाला त्या युद्धात जय मिळवून दिला.

आणखी एकदां कर्णाने अजेय अशा जरासंधाला जिंकून त्याच्या जवळून मालिनी नावाचे एक मोठें नगर भेट म्हणून मिळविले. त्याचा हा सर्व पराक्रम पाहून इंद्राने अर्जुनाच्या रक्षणासाठी कर्णाची कवचकुंडले मागून घेतली. या सर्व कारणांमुळे कर्णाचा पराभव झाला.

नारदाच्या तोंडी कर्णाविषयी या सर्व गोष्टी कळल्यावर धर्मराज युद्धांत ज्यांचा ज्यांचा वध झाला त्या सर्वांचे स्मरण करून म्हणाला–"मुलांकरिता आईवडील [illegible] आपला मुलगा मोठा होऊन सुख देईल या हेतूनेच नाही का नऊ महिने त्याचा पिंड आपल्या पोटात पोशीत? कोणताही भोग भोगायला न मिळाल्याने अशा किती माता दुःखी झाल्या? त्यांची मुले तर सुखोपभोग झाल्याशिवायच मरण पावली. हा काय क्षत्रियधर्म झाला? मला असले हे राज्यच नको. अर्जुना, तूच या राज्याचा सुखोपभोग घे! मी तीर्थयात्रा आणि जपतप करीत राहतो!"

ते ऐकून अर्जुनाला थोडा अपमान वाटला. तो धर्मराजाला म्हणाला–"दादा! आपण आपले राज्य परत मिळविण्यासाठी क्षत्रियधर्माचे पालन केले. राज्य आल्यानंतर आपण ते भिक्षा मागून मिळाल्यासारखे दुःखी होणे आपणांस शोभत नाही. भिक्षाच मागायची होती तर इतका नरसंहार घडविण्याची गरजच नव्हती. लोक तुला हसणार नाहीत का? दारिद्र्य स्वतः होऊन मागून घेऊ नये असे नहुष सांगे. सर्व धर्मांचे मूळ धनच तर आहे! म्हणून तू राज्याचा स्वीकार कर! अश्वमेध यज्ञ करून सर्व पापांचे क्षालन कर!"

भीम अर्जुनाला दुजोरा देत म्हणाला–"राजधर्माला दोष देण्यात काय अर्थ आहे? शत्रूचा नाश करण्यात दया किंवा दाक्षिण्य

कोठून येणार? आणि त्यात हिंसा तरी कशी काय? मनाचा निश्चय करून दुर्योधनादिकांचा आपण जो वध केला तो शेवटी भिक्षा मागत फिरण्यासाठीच का? ही गोष्ट आम्हांला यापूर्वी कळली असती तर आम्ही शस्त्र हातात धरले असते का? इतक्या लोकांचा वध केला असता का? आम्ही भीक मागून पोटाची खळगी भरली असती. विहीर खणून त्या पाण्याला हात लावणार नाही असे म्हणण्यासारखेच तू बोलतो आहेस. मागे तुझ्या शब्दाखातर आम्ही शक्ती असूनही गप्प बसलो हीच आमची चूक! या सर्व गप्पा आतां बंद कर आणि राज्य करू लाग!"

नकुल सहदेवांनी सुद्धा त्याच सुरात आपला सूर मिळवून धर्मराजाला राज्य करायला सांगितले.

नंतर द्रौपदी म्हणाली–

"तुमच्या धाकटया बंधूंनी तुम्हांला सांगितले तसे करा! त्यांनी वनवासात जे असह्य कष्ट सहन केले ते याचसाठी का? आपण लवकरच दुर्योधनाचा पराभव करून आपले राज्य परत मिळवू असे तुम्हीच सांगून त्यांच्या मनाचे समाधान नव्हतेत का केलेत? तेव्हां असे बोललात आणि आतां असे, म्हणून त्यांचे मन आज लहान होते आहे. पूर्वी तुम्ही युद्ध करूनच आपल्या साम्राज्याचा विस्तार केलात नाही का?

उपाय आहे का? तुम्ही असे बोलत राहिलात तर लोक म्हणतील की 'धर्मराजाची मतीच भ्रष्ट झाली!' राज्याचा उपयोग करण्यात काही एक चूक नाही. अंबरीष आणि मांधातासारख्या थोरपुरुषांनीदेखील राज्य केलेच होते."

नंतर कित्येक ऋषीमुनींनी धर्मराजाला उपदेश केले. व्यास मुनी त्याला म्हणाले– "कोणी आपला वध करण्यास आला व तो वेदवेदांग पारंगत असला तरी त्याचा वध करण्यास हरकत नाही. त्यामुळे ब्रह्महत्येचे पाप लागणार नाही."

धाकटचा भावंडांव्यतिरिक्त देवतुल्य अशा व्यास महर्षींनी आणि कृष्णानेदेखील आपले विचार सांगितल्यावर धर्मराजाने आपल्या विचारांविरुद्ध आणि शंकांविरुद्ध राज्य करण्याचे ठरविले

धर्मराजासाठी रथ तैयार करविण्यात आला. त्या रथाला सोळा पांढरे स्वच्छ बैल जोडण्यात आले. रथाचे पांढरे खांब सजविण्यात आले. भीमाने सारथ्य करण्याचे ठरवून लगाम हाती धरला. अर्जुनाने पांढरे शुभ्र छत्र आपल्या मोठ्या भावावर धरले. नकुल सहदेव चवऱ्या हलवू लागले. धर्मराजाच्या रथामागून युयुत्सूचा रथ चालू लागला. त्याच्या माग कृष्ण व सात्यकी

या मिरवणुकीच्या अगदी पुढे एकेका पालखीत गांधारी व धृतराष्ट्र, कौरवांच्या स्त्रिया, कुंती, द्रौपदी निरनिराळ्या वाहनांत विदुराबरोबर निघाल्या. सर्वां पाठीमागून चतुरंग सैन्य चालू लागले. भाट व चारण राजाचा स्तुतिपाठ करीत असतां धर्मराजाने हस्तिनापुरात प्रवेश केला. सर्व नगर सजविण्यात आले होते. जिकडे पहावे तिकडे शुभ्र तोरणे व पताका दिसत होत्या.

धर्मराजाने थाटामाटाने नगरात प्रवेश केला त्यावेळी सहस्रावधी स्त्रीपुरुष रस्त्याच्या दुतर्फा आपल्या राजाच्या स्वागतासाठी उभे होते. मंत्र्यांनी व प्रमुख नागरिकांनी सामोरे येऊन म्हटले–"हे राजेन्द्रा! आज आमचे महद्भाग्य की तू आपल्या शत्रूला जिंकून धर्म व नीतीप्रमाणे पुन्हां राज्य मिळविलेस." ब्राह्मणांनी धर्मराजाला आशीर्वाद दिला.

धर्मराजाने राजवाड्यात प्रवेश केला. धौम्य ऋषींना आणि धृतराष्ट्राला प्रणाम केला आणि देवपूजा केली. तेवढ्यात एकदम गडबड उडून गेली. दुर्योधनाचा चार्वाक नावाचा एक मित्र धर्मराजाजवळ गेला आणि म्हणाला–"तू आपल्या सर्व ज्ञाती बांधवांचा वध करून आता राज्य उपभोगायला आला आहेस का?"

ते ऐकून धर्मराज लज्जित झाला आणि ब्राह्मणांकडे वळून म्हणाला–"माझ्यावर कृपा करून माझी निंदा करू नका."

तेव्हां ब्राह्मण म्हणाले–"या चार्वाकाचे म्हणणे आहे ते आमचे नाही. हा दुर्योधनाचा मित्र आहे. म्हणून तो असे बोलतो आहे. तुझे किंवा तुझ्या धाकटया बंधूंचे काही एक अशुभ होणार नाही." असे म्हणत सर्वांनी मिळून त्या चार्वाकाचा वध केला. धर्मराजाच्या मनाला शांती मिळावी यासाठी कृष्णाने त्याच्या पूर्वजन्माची गोष्ट चातुर्याने सांगितली. म्हणाला–"हा चार्वाक पूर्वजन्मी एक राक्षस होता. त्याने बदरीवनात तपःश्चर्या केली. ब्रह्मदेवाने प्रसन्न होऊन

त्याला ब्राह्मणांशिवाय इतरांच्या हाती तो अवध्य असल्याचा वर दिला होता."

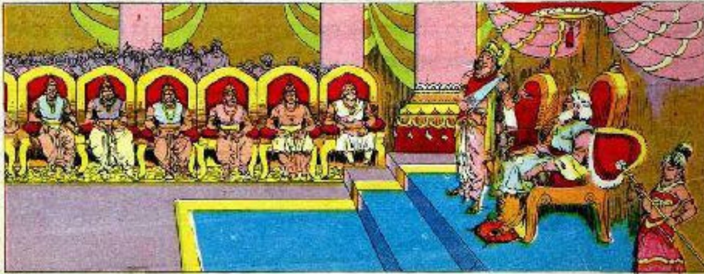
त्यानंतर धर्मराजाचा विधिपूर्वक राज्याभिषेक झाला. धौम्य मुनींनी एक वेदिका तयार केली. त्या वेदिकेवर व्याघ्रचर्म अंथरण्यात आले. त्यावर धर्मराज व द्रौपदीला बसविण्यात आले. धौम्य मुनींनी अग्नि जागवून धर्मराजाच्या हातून होम करविला. त्यानंतर कृष्णाने एक शंख घेऊन धर्मराजावर अभिषेक केला आणि 'सर्व जगाचा राजा चक्रवर्ती हो!' असा आशीर्वाद दिला. त्या गोष्टीस धृतराष्ट्र आणि प्रजेने दुजोरा दिला. मंगलवाद्ये वाजू लागली. धर्मराजाने नजराणे व भेटी स्वीकारल्या आणि ब्राह्मणांना दान केले.

तो प्रजेला संबोधन करीत म्हणाला– "प्रजाजन हो, नागरिक हो! महाराज धृतराष्ट्रच आम्हांला थोर व पूज्य आहेत. आमचे जे कोणी हितैषी असतील त्यांनी सर्वांनी त्यांची आज्ञा शिरसावंद्य मानून तिचे पालन करावे. आम्ही जिवंत आहों ते [illegible] सर्वांचे प्रभू धनी तेच आहेत!"

त्यानंतर धर्मराजाने भीमाला युवराज आणि विदुराला मंत्री म्हणून जाहीर केले. संजय राजकोशाचा प्रधान व सल्लागार म्हणून नेमला गेला. नकुलाची नेमणूक नोकराचाकरांचे पगार ठरविण्यासाठी, अर्जुनाची राज्याच्या रक्षणार्थ, धौम्य ऋषींची देवब्राह्मणांची कामे पाहण्यासाठी झाली. सहदेवाची नेमणूक सर्वदा धर्मराजाच्या बरोबर राहण्यासाठी झाली.

त्यानंतर युद्धांत मरण पावलेल्या सर्वांचे श्राद्धसंस्कार करण्यात आले. धृतराष्ट्राने त्याच्या मुलांचे, धर्मराजाने द्रोणाचार्यांचे, कर्णाचे, धृष्टद्युम्नाचे, घटोत्कचाचे व अभिमन्यूचे अशी निरनिराळी श्राद्धे केली. मृतव्यक्तींच्या स्मरणार्थ धर्मशाळा, तलाव आदी बनविण्यात आले.

नंतर प्रजेच्या सर्व सुखाची काळजी वाहून धर्मराजाने राज्यकारभार सुरू केला.

मित्रभेद

[१]

दमनकने करटकाला सापाला ठार करणाऱ्या कावळ्यांची गोष्ट सांगितली व म्हणाला–"म्हणून मित्रा, बुद्धी वा युक्तिबळ हे सर्वांत मोठे बळ आहे. एका अहंकारी सिंहाला एका लहानग्या सशाने फक्त आपल्या चातुर्याने कसे मृत्युमुखी लोटले ही गोष्ट तुला माहीतच असेल."

"ते कसे काय बुवा?" करटकाने विचारले. दमनकाने ती गोष्ट सांगितली.

जीव घेणारे प्रतिबिंब

एकदा अरण्यात भासुरक नावाचा एक सिंह रहात असे. त्याच्याशी अगर वैर करून जगण्याची हिंमत एकाही जंगली जनावरात नव्हती. परंतु त्याला आपल्या शक्तीचा इतका मद चढला होता की तो जंगलातल्या निरापद प्राण्यांना जेव्हां वाटेल तेव्हां विनाकारण ठार करीत असे.

एके दिवशी जंगलात राहणारी हरणे, बकरे, म्हशी, ससे आणि इतर रानटी जनावरे सिंहाला जाऊन भेटली व जोहार करून म्हणाली–"हे राजाधिराज! यापुढे आपण नजरेस येईल त्या प्राण्याला ठार करणे बरोबर नाही. आपणांस पोट भरायला दररोज एक जनावर नक्कीच पुरेल. असे असून इतक्या प्राण्याचा वध करणे बरोबर नाही. आपण आपसात बोलून काही गोष्टी सलोख्याने ठरवू या आणि त्याप्रमाणे वागू या. आजपासून आम्ही दररोज पाळीपाळीने एकेका प्राण्याला आपणांकडे पाठवीत जाऊ. आपणांस जागचे हालण्याची सुद्धां गरज नाही. आपण या गोष्टीस कबूल झाल्यास

शेवटच्या मलपृष्ठावरील चित्र

आपला आहार आपल्या गुहेत चालून येईल, राजा आपल्या प्रजेचे पालन कसे करतो, आपणांस माहीत आहेच. माणसे गाई गुराचे पालन करतात ते त्यांच्या दुधासाठी. त्यांना पाहिजे असेल तेवढे काढून घेऊन बाकीचे वासरांना सोडतात. गाईचे फक्त दूधकाढून भागते का? तिच्या चाऱ्याची व्यवस्था सुद्धां करावीच लागते. झाडाला खत पाणी दिले तर त्याला गोड फळे, लागतात. लहानात लहान बी असले तरी त्याला चांगली जमीन, खत आणि पाणी मिळाले तर त्याचा एक मोठा वृक्ष तयार होतो. प्रजेचे असेच आहे. राजाने प्रजेचे पितृवत् पालन केले तर राजाला अमर्याद लाभ होतो."

ऐकून सिंह म्हणाला–"तुम्ही म्हणा-लात ते सर्व मला मान्य आहे. परंतु जर कधी कोणी प्राणी आला नाही तर मी तुम्हां सर्वांना ठार करीन." आणा शपथा झाल्या आणि सर्व जनावरे आपापल्या घरी गेली.

त्या दिवसापासून सर्व प्राणी त्या जंगलात निश्चितपणे हिंडू फिरू लागले. त्यांनी पाळ्या लावल्या व दररोज ऐन दुपारी कोणत्यातरी जातीचा एक प्राणी सिंहाकडे जाऊ लागला. एकदां एका सशाची पाळी आली. ससा विचार करू लागला. त्या सिंहाला कसे ठार करता येईल हाच एक विचार त्याच्या मनात घोळू लागला.

सिंहाच्या जेवणाची वेळ टळत चालली होती आणि ससा अद्याप विचारच करीत होता–"युक्तीसमोर शक्तीला मान तुकवावीच लागेल. निश्चयाचे बळ असल्यावर या जगात असाध्य असे काय आहे? गोड बोलणाराला अशक्य आहे का काही?"

असा विचार करीत ससा एका विहिरी-जवळ येऊन पोचला. त्याने आत वांकून पाहिले तेव्हां त्याला खोल पाण्यात स्वतःचे प्रतिबिंब दिसले. तो एक क्षणभरच विचार करायला थांबला. सांपडला एक उपाय! त्याला खूप राग येईल असे करून या विहिरीत पाडून ठार करावयाचे."

असा विचार करून ससा मुद्दाम थोडा उशीर करून सिंहाकडे गेला. वेळेवर खायला न मिळाल्याने सिंहाला फार भूक लागली होती. त्यामुळे तो फारच संतापलेला होता. तो मनात म्हणाला–"उद्यां सर्व जनावरांचा फडशा उडवतो."

तेवढ्यात ससा समोर येऊन अत्यंत नम्रपणे सिंहाला वंदन करून उभा राहिला.

ससा हा एवढासा जीव आणि त्यात उशिरां आलेला. सिंहाचा क्षुधाग्नी पेटलेला होता. तो दरडावून सशाला म्हणाला–"माझ्या एका घासाएवढादेखील तू नाहीस, आणि इतका उशीर करून कां आला आहेस रे? आज तुला एका घासात गिळतो आणि उद्या जंगलातल्या सर्व जनावरांचा समाचार घेतो."

सशाने सिंहाला साष्टांग नमस्कार केला व म्हणाला–"महाराजाधिराज! आज माझ्या हातून अगर इतर एकाही जनावराच्या हातून ही चूक घडली नाही. मी उशिरां येण्याचे व आपणांस पोटभर खाणे न मिळू शकण्याचे तसेंच एक कारण झाले. आज आपला आहार व्हायला माझी पाळी आहे. फक्त एका सशाने आपले पोट भरणार नाही या गोष्टीचा विचार करून माझ्या ज्ञाती बांधवांनी पांच सशांना पाठविले होते. आम्ही पांचही जण आपणांकडे येत

असतां जमिनीतल्या एका खड्यातून एक मोठा सिंह बाहेर आला आणि आम्हांला दरडावून विचारू लागला–"तुम्ही सर्व कोठे रे निघालात? तुमची इहलोकाची यात्रा आतां संपली. तेव्हां आपल्या देवाचे स्मरण करून तयार व्हा."

आम्ही हात जोडून त्या सिंहाला म्हणालो–"आम्ही वचन दिल्याप्रमाणे दुपारी महाराजांकडे जात आहो."

"तो म्हणाला, मला या निरर्थक गप्पा नको आहेत. या सर्व अरण्याचा राजा मी आहे. कोणी चोर असेल तो भासुरक. त्याला घेऊन या माझ्यासमोर. कोण राजा अन् कोण प्रजा मी पाहतो."

"त्याने असे सांगितल्यावर मी सरळ आपल्याकडे आलो आणि जे घडले ते सांगितले. मला यायला वेळ लागला तो याच करणामुळे. मी कदाचित परत येणार नाही असे वाटल्यावरून त्याने इतर सशांना तेथेच ठेवून घेतले आहे. म्हणून मी आपणास एकटाच एका घासापुरता दिसत आहे."

ते ऐकून सिंह म्हणाला–"मित्रा! तरमग तो माझा शत्रू सिंह कोण मला दाखव. मी तुमच्यावरचा आणि इतर सर्व जनावरा-वरचा माझा राग त्या एकट्यावर काढून त्याला आत्तांच्या आत्तां ठार करतो. वेळेवरच शत्रूचा नाश केला नाहीतर तो आपल्या नाशास कारण होऊ शकतो."

तेव्हां ससा म्हणाला–"महाराज! शत्रूचे बळ ओळखल्याशिवाय आपण त्याच्याशी युद्धाला जाणे धोक्याचे नाही का?"

"या व्यर्थ शंकाकुशंका काढीत बसू नकोस! तू प्रथम तो सिंह कोठे आहे, मला दाखव! त्याला मी ठार करतो." सिंह आणखी जास्त चिडून जाऊन म्हणाला.

ससा सिंहाला विहिरीजवळ घेऊन जाऊन म्हणाला–"याच किल्ल्यात तो सिंह राहतो. नंतर विहिरीत डोकावून पहात म्हणाला–"आपणाला येत असलेले पाहून स्वारी आत पळपुट्यासारखी लपून बसली आहे." आपण पुढे यावे मी दाखवितो तो कोठे आहे ते."

बुद्धिभ्रष्ट झालेल्या सिंहाने विहिरीत वाकून पाहिले. तो आपलेच प्रतिबिंब पाहून व तो दुसरा सिंह असेल असे समजून जोराने गरजला. त्या गर्जनेचा प्रतिध्वनि आणखी जास्त मोठ्याने कितीदां तरी झाला. तो सिंह आपल्याला आह्वान करीत आहे, असे समजून मूर्ख भासुरक स्वतःचे देहभान विसरून गेला आणि रागाच्या भरातच त्याने त्या खोल विहिरीत उडी मारली.

सशाला अर्थातच परमानंद झाला. त्या पापी व दुष्ट सिंहाचा शेवट झाला म्हणून इतर जनावरांनी त्या सशाची पाठ थोपटली त्यापुढे सर्व जनावरे निश्चित होऊन त्या जंगलात हिंडूफिरू लागली.

१४७. न्यूक्लिअर सबमरीन "स्केट"

हल्ली अणुशक्तीने चालणारी सबमरीने (पाणबुड्या) कित्येक देशात आहेत. 'स्केट' नावाचे एक अद्भुत सबमरीन अणुशक्तीने चालते. हे अमेरिकेत तयार झाले आहे. अणुशक्तीने चालणारी सबमरीने पाण्याच्या आत खोल राहून पुष्कळ दूरवर जातात. तरी त्यांच्यासमोर इंधनाचा प्रश्न असा रहात नाही.

'स्केट'च्या सहाय्याने एक अत्यंत अद्भुत कार्य घडले आहे. ते उत्तर ध्रुवापर्यंतच्या बर्फाखालून प्रवास करीत १७ मार्च १९५९ या रोजी बरोबर उत्तर ध्रुवाजवळ बर्फाखालून वर आले. तेथे बर्फाचा थर किती जाड आहे ही गोष्ट अजून रहस्यच आहे.

उत्तर ध्रुवापर्यंत पोचायला 'स्केट'ने ४ हजार मैलांवर प्रवास केला. एकूण १०६ जणांनी या प्रवासात भाग घेतला.

